

1.

ZNANSTVENA
REVUJA

IZDAJA
LENOVA
DROZBA
UREBNIRI

PREKIVET
REKIVGAR
KATSENENIR

WEZEK
2.

IVARDE

WUBZANF 907

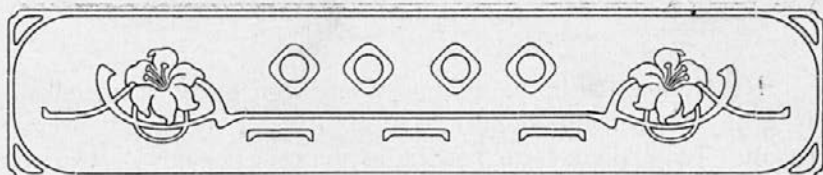
Vsebina II. zvezka.

	Stran
Frančišek Asiški in moderni subjektivizem (Dr. Jos. Gruden)	49
Ob mejah brezkončnosti. (Kanonik Ivan Sušnik)	53
„Novi svetovni nazori“. (Dr. A. Ušeničnik)	61
Zor poljske književnosti. (Prof. Jan Magiera)	69
Od absolutizma do konstitucije v Rusiji. (L. Lenard)	74
Novosti o sv. Cirilu in Metodu. (Dr. Fr. Grivec)	80
Kulturni pomen ruščine. (Dr. A. Ušeničnik)	85
Nove knjige. Dr. Jos. Gruden: Das soziale Wirken der Kirche in der Diözese Laibach. (A. U.) — H. Pesch: Lehrbuch der Nationalökonomie. (A. U.)	89
Listek. Kulturni boj na Francoskem. — Zanimiva sodba o Slovencih. — Cerkevne razmere v Rusiji. — Knez Chlodwig Hohenlohe o jezuitih. — Talija: O socialnoj demokraciji. — O dušnih boleznih. Leposlovná knjižnica II. — Slovenska dijaška zveza	94

„Čas“ izhaja po desetkrat na leto. Naročnina: 5 K, za dijake 3 K. Naročnino sprejema: „Čas“ v Ljubljani, ali pa: „Leonova družba“ v Ljubljani (po položnicah).

... .. Tiskarna „Katoliškega tiskovnega društva“ v Postojni.

Francišek Asiški in moderni subjektivizem.

Revni, ponižni redovnik asiški — junak našega časa! Skoraj se zdi neverjetno, a vendar je tako. Francoz Paul Sabatier — kalvinski duhovnik in učenec brezbožnega Renana — ga je prvi predstavil modernemu svetu, in njegovo delo (*Vie de S. Francois d' Assise*) je bilo sprejeto s tolikim priznanjem, da je doživelo že triintriideset izdaj. Henry Thode in Zimmerman sta napisala učene knjige o vplivu sv. Frančiška na renesanso umetnosti. Pesnika Oskar Wilde in Jörgensen sta vsa navdušena za njegovo osebnost, polno miline in poezije. Učenjaki pa z neutrudljivo pridnostjo raziskujejo najstarejše zgodovinske vire, ki poročajo o njem in njegovem delu in se trudijo, da iz zastarelih pergamenov posnamejo kolikor mogoče natančno podobo tega zanimivega moža. Frančišek, frančiškansko gibanje, je sedaj predmet raziskavanju modernih zgodovinarjev in slovstvenikov. Število znanstvenih razprav o njem je neštavno in narašča še od dne do dne.¹⁾

Za naš čas je gotovo veselo znamenje, da ima še zmisel za tako vzvišene zgodovinske pojave, kakor je Frančišek Asiški. Vendar bi se motil, kdor bi pri njegovih modernih biografih iskal znanih mu potez spokornega, ponižnega svetnika in vernega sina katoliške Cerkve. Napravili so iz njega modernega junaka z revolucionarnim značajem, čigar življenje in delovanje je bilo „odpor proti družini, odpor proti družbi, ki ga je obdajala, odpor proti skvarjeni duhovščini in Cerkvi“ (*Chamberlain: Grundlagen* str. 374). Nadeli so mu lastnosti in težnje, ki so značilne za naš čas, a so bile Frančiškovi dobi neznane.

¹⁾ Navedenim imenom so še pridejati: *Chamberlain (Grundlagen des XIX Jahrhunderts)*, *Goetz in Boehmer (izdajatelja zgodovinskih virov o svetem Frančišku)*, *Schnürer („Franz von Assisi“)*. Angleži: *Rawnsley, Knox Little Robinson* i. dr.

Ne tajimo, da je na osebnosti asiškega svetnika marsikaj, kar prija modernemu človeku, kar se strinja z njegovim stremljenjem. To je pred vsem tisti nežni mysticizem, ožarjen od poezije, ki prepleta vse Frančiškovo življenje. Čim večja je sedaj disharmonija med poezijo in življenjem, čimbolj se je zavedajo nežno čuteča, pesniška srca, tembolj mora vplivati kot spomin na izgubljeni raj zgled moža, kjer je bilo oboje združeno v harmoniško enoto. Ni kmalu najti bolj poetiške osebnosti, kakor je bil sv. Frančišek Asiški, bodisi da ga gledamo, ko se odpravlja — mladoleten mladenič — z vitezi v tuje dežele, da si prisvoji kraljestvo, ali ko zbira okoli sebe „božje viteze“, svoje redovne brate, ali ko pridiguje „svojim sestram“, pticam na polju. Vsaka molitev, vsak njegov govor, skoraj vsaka beseda je izliv pesniškega navdušenja. Zato se ni čuditi, ako se umirajoč s himno na ustih poslavlja od sveta. Na dovzetna srca bode sv. Frančišek vedno vplival kot razodetje iz jasnih višav poezije.

Pa ni samo lesk miline in poezije, ki je mnoge navdušil za Frančiška Asiškega. Njegovi moderni biografi in ljubitelji so ga postavili v nasprotje proti cerkvi in cerkvenemu naziranju in to je naenkrat dvignilo njegovo veljavo v očeh evropskega razumništva. Sabatieru je sv. Frančišek predhodnik reformatorjev 16. stoletja, zastopnik modernega verskega subjektivizma, ki smatra religijo le za pojav čustvenega in duševnega razpoloženja, ki prezira dogme in cerkveno oblast in si sam ustvarja svoje verske ideale. (Vie de S. François. Introduction). Tak Frančišek je seveda naši dobi sorodnejši, a zgodovinski ni. In po pravici so očitali treznejši učenjaki francoskemu zgodovinarju, da je izobčil Frančiška Asiškega iz srednjeveškega verskega naziranja in ga kot modernega junaka postavil v boj proti cerkveni hierarhiji. — Chamberlain je Sabatiejeva izvajanja še poglobil in našel na Frančišku še mnoge jako moderne lastnosti. V svojem obsežnem delu (Grundlagen des XIX. Jahrhunderts. Band I. und II.) razpravlja o njem na mnogih mestih. Po Chamberlainovem mnenju je zasluga sv. Frančiška v tem, da je nasproti dogmatičnim naukom povdarjal evangelijsko življenje in mu središče vere ni bil razum, temuč volja (str. 873). Zlasti pa je našel v njem uresničeno ono moderno stremljenje po osvoboditvi osebnosti. Frančišek Asiški se ni držal izhujenih struj, ki mu jih je odkazala cerkev, hodil je svoja pota in brez posredovanja hierarhije sam občeval s svojim

Bogom. V zasledovanju svojega življenskega namena je pretrgal vse družinske, družabne in cerkvene vezi, ki so ga zadrževale. Sam si je določil življenja pot in zmagovito strl vse, kar ga je zadrževalo na njej (str. 874). S tako filozofijo je Chamberlain srečno izluščil iz Frančiškovega življenja tiste „pravice individua“, ki jih oznanjujejo moderni pesniki à la Suderman in Gerhard Hauptmann v svojih dramah, pravice, da se vsakdo „izzivi“ po svojih idealih ne glede na tiste omejene, nizkotne nazore, ki vladajo „v dolinah“, in da sme „žrtvovati pravici do osebnega življenja“ tudi to, kar je sicer navadnim ljudem sveto in nedotakljivo. Seveda Frančišek Asiški takrat še ni toliko napredoval, da bi žrtvoval tudi vero in nrvnost kakor moderni, a princip je baje pri njem isti.

Predmet mnogoterim razpravam in učenim delom je dalje razmerje sv. Frančiška do narave. Pravijo, da je krščanstvo človeka postavilo v nasprotje z naravo in ga učilo odpovedi in zatajevanja v občevanju z njo. Narava je pod prokletstvom in človeku nevarna. Odtod ona trda askeza, odpoved življenju in njega dobrotam. Frančišek pa se je postavil sredi narave. Vsa narava mu je bila draga sestra, iz njenega naročja je izšel. Zato je tudi pticam pridigoval blagovest o zveličarju ... (Chamberlain. Grundlagen 927.) „Še na smrtni postelji je pozdravljal „mater zemljo“, brate: solnce, veter in ogenj, sestre: luno, zvezde in vodo in slednjič sestro smrt.“ (str. 887.) S tem je premostil prepad med naravo in človekom in odprl nove perspektive umetnosti, ki je zdaj zapustila zastarele tradicionalne oblike in se pričela opirati na opazovanje narave. Giotto je učenec Frančiškove šole in z njim se pričinja renesansa umetnosti. — Kdo ne spozna, da je Chamberlain s takim tolmačenjem osebnost Frančiškovo zelo približal modernim težnjam? Naturalizem, brez zatajevanja in askeze je rek prvih mislecev in pesnikov. Harmonija med človekom in naravo v mišljenju in življenju je tisti raj, ki se obeta za bodočnost. Zato proč s krščanstvom, ki moti to harmonijo! Göthe ni mogel slišati o križu in Schiller si je želel tiste srečne čase nazaj, ko je še poganski naturalizem vladal na svetu. Hauptmann pa v svojem „Potopljenem zvonu“ napoveduje dobo, ko bode odpravljen krščanski evangelij trpljenja in zatajevanja in se bode izpremenil v kult lepote in narave. Mojster Henrik pravi:

„So aber treten alle wir ans Kreuz — —
wo endlich durch der Sonne Kraft erlöst

Der tote Heiland seine Glieder regt
Und strahlend, lachend ew'ger Jugend voll,
Ein Jüngling in den Maien niedersteigt.“

Ali ima res Frančišek Asiški s temi modernimi težnjami kaj opraviti?

Odgovori naj nam Jörgensen.

Tudi na tega znamenitega danskega pesnika in konvertita je mogočno vplivala osebnost sv. Frančiška. Proučil je vse najnovejše spise o njem, vglobil se v najstarejše zgodovinske vire. A še več, obiskal je vse znamenitejše kraje, kjer je Frančišek živel in deloval: Greccio in Assisi, Fonte bolombo, Poggio Bustone in goro Alvernijo. Stopinjo za stopinjo je sledil svojemu serafskemu učitelju, da ga spozna v njegovem bistvu, da se vglobi v njegovega duha. In svoje vtise je podal svetu v knjigi „Das Pilgerbuch“. Tukaj nam stopa pravi Frančišek pred oči, — kakor živi v spominu svojih redovnih bratov iz katoliške cerkve. Tudi onih modernih teženj se dotika Jörgensen na nekaterih mestih.

„Frančiškov duh“, pravi nekje, „je duh spoštljivosti. In predmet tega spoštovanja je življenje in so dobre moči življenja. Frančiškov duh je v najvišji meri oživljajoč duh, torej po definiciji najnovejše filozofije etiški duh.“ (str. 54). In stari frančiškan ob cerkvi svetega Damiana ga poučuje: „Mnogi mislijo, da naša vera življenje taji, zanikuje in ga sovraži. Toda tako je naš oče Frančišek ni umel. Ni bil sovražnik ljudi, pesimist in mizantrop. . . . A vendar je bil isti Bog, ki je dejal v začetku: „Rastite in množite se“ tudi rekel, ko je bil čas dopolnjen: „Kdor ne vzame svojega križa nase in ne hodi za menoj, ne more biti moj učenec.“ Ti dve besedi si nista nasprotni, ker sta zapovedi istega zakona. Bistvo zakona je namreč ljubezen, vdanost, zatajevanje samega sebe, ljubeznipolna pokorščina proti velikemu svetemu zakonu življenja.“ (str. 221.)

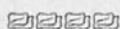
In tistim, ki se navdušujejo za naturalizem Frančiškov razkriva Jörgensen, skalnate dupline, v Greccio Poggio Bustone in na gori Alverniji, kjer je Frančišek živel s svojimi redovnimi brati v največjem zatajevanju in pomanjkanju. Po tem ostrem, spokornem življenju je vodila pot do tiste radosti, blaženosti in do tiste ljubezenske navdušenosti, ki je objemalo vse stvarstvo in je pravi znak Frančiškovega duha. Lepo razlaga na ta način tudi Görres v svoji mistiki ono harmoniško razmerje z naravo rekoč:

„Ker so svetniki v sebi po možnosti zatrli greh, ki je vzrok razpora med človekom in naravo, zato se pa pri njih včasih pojavlja ona harmonija, kakoršna je vladala med njima pred padcem prvih starišev.“ To je seveda drugačen „naturalizem“, kakor ga razumevajo naši moderni.

Odločno ugovarja Jörgensen, da se stavi Frančišek Asiški v nasprotje s cerkvijo, ali tudi z drugimi redovnimi ustanovitelji in svetniki. Bil je vendar le v njem isti duh, kakor v sv. Benediktu, Ignaciju in drugih. Nasprotstvo je umetno narejeno. Katolicizem kujejo v formule in ga istovestijo z nekaterimi pojavi in reki, zato da hierarhiški oblasti lažje nasproti stavijo „demokratiško stembenje“, „dogmatskim formulam“ „evangeljsko življenje“. In vendar katolicizem, prav zato ker je vesoljen, te struje združuje v harmonijsko enoto.

Mnogo nezdravega sanjarstva je v modernem navdušenju za Frančiška Asiškega. Globlje študije o njegovem življenju in delu pa vsekako radostno pozdravljamo. Morda bode vzvišena in ljubezniva osebnost tega svetnika pripomogla do popolnejšega spoznavanja — krščanstva.

Dr. Josip Gruden.

Ob mejah brezkončnosti.

Človek je v vsem svojem delovanju omejen, omejen na čas in na kraj. Pred njegovimi očmi je le sedanjost, preteklost mu je le deloma iz lastne skušnje znana, bodočnost mu je izvečine prikrita.

Človeški duh pa le težko prenaša spono, ki ga vklepa vanje omejenost časa in prostora. Želi si streti te ograje in meje, hrepeni po prostem vzletu, rad bi rešil uganke, ki jih je toliko v duševnem in zunanjem svetu. In vendar najde povsod meje v brezkončnosti, katerih doseči ali prekoračiti ne more. Nobeno grezilo ne seže do dna breznov, nobeno merilo ne izmeri skrajnih višav, nobena tehtnica ne določi teže najmanjšim drobcem!

Matematika uporablja količine, ki so neskončno velike in neskončno majhne. Predstavljati si moremo neskončno množino

kakih reči nekako tako, da pokladamo predmete drugega za drugim v dolgo, nepregledno vrsto naprej in naprej. Zares brezkončna ne bo vrsta nikdar, za to bi bilo treba tudi brezkončno časa — celo večnost. Ali si zapišimo neskončno veliko število! Pridenimo k številu „1“ ničle, trideset, šestdeset in štejmo kvin-tilion, decilion — ogromna števila — a vendar ne še brezkončna. Sedimo k papirnemu stroju, kjer se na valjar navija na stotine metrov dolg pas papirja in pišimo nanj dolgo vrsto števil. Lahko zapišemo število, ki presega vse naše predstave, toda je li to število že zares brezkončno? In če v enem dnevu brezkončno velikega števila nismo mogli zapisati, ga bomo li mogli v dveh ali treh dneh?

Mislimo si veliko, ravno ploskev in določimo na tej ploskvi točko. Geometrija nas uči, da skozi to točko na ploskvi lahko potegnemo na vse strani poljubno — neskončno — črt. Naj si bodo te črte še tako gosto postavljene, povsod je mogoče vmes še nove črte med prejšnje položiti. Njihovo število se ne da izraziti, je brezkončno.

Predočimo si v prostoru črto, na kateri naj leži ploskev tako, da se more okrog črte kot osi sukati. To ploskev lahko poljubno zasučemo okrog osi, ali pa, kar je isto, okrog te osi moremo položiti poljubno veliko — neskončno veliko — ploskev. Ako je na vsaki teh ploskev zarisanih 5, 10, 100 črt, koliko je črt na vseh ploskvah? Ako je na vsaki ploskvi neskončno veliko črt, koliko jih je na neskončnem številu ploskev? Katero in kakšno število je torej zares neskončno veliko?

V matematiki imenujemo ono število neskončno veliko ali neskončno majhno, ki je večje, oziroma manjše, kakor katerokoli s številkami ali znaki izraženo število.¹⁾ Je li v resnici možno neskončno veliko število, v tem celo slavni matematiki niso edini. Nakateri (Cantor, Couturat) neskončno veliko število priznavajo, drugi (Gutberlet) zanikavajo.

Modroslovci pravijo, da v tvarnem svetu ni mogoča prava neskončnost. Kar je tvarno, ima obliko, a oblika je meja. Vse tvarno je vendarle končno, naj se zdi naši domišljiji še tako brez-

¹⁾ V matematiki se rabi za neskončno veliko znak (∞), in za neskončno majhno znak ($\frac{1}{\infty}$). V infinitesimalnih računih se rabi mesto neskončno majhnih količin njihov kvotient, s katerim je možno račune izpeljovati. Teorijo o neskončnih številih in količinah podaja Cantor: Zur Lehre vom Transfiniten. 1890.

mejno in brezkončno! Res pa človek s svojimi čuti vesoljstvu ne more najti konca, ne more ga ne izmeriti s številom in daljnogledom, ne preleteti z domišljijo. In čim bolj napreduje človeško spoznanje, tem večje razdalje se odkrivajo v nebesnih prostorih. A kar je še bolj čudno, brezkončnost se ne odkriva le v velikem svetu, ampak tudi v najmanjšem bitju! Daljnogled odkriva brezkončnost v velikem, a drobnogled brezkončnost v majhnem svetu.

Oglejmo si najprej veliki svet! Ozrmo se v prostornine nad nami in krog nas!

Nad nami se pne z „zvezdicami posejano“ nebo. Koliko je število zvezd? Najprej moramo tu opomniti neke čudne stvari. Tolikokrat se čuje o „neštevilnih“ zvezdah. In vendar je število zvezd, ki jih vidimo s prostimi očmi na nebu jako neznamno in skromno. Neuk človek ne bi verjel. Le vprašajte preprostega navadnega človeka, kaj misli, koliko zvezdic miglja na jasnem nebu? Gotovo bo rekel, da jih je na milijone. In vendar je zvezd, ki jih vidi na nebu prosto oko, le 5–6000!

Prvi pogled na zvezdnato nebo pokaže, da niso vse zvezde enako svetle. Že stari zvezdoznanci so jih delili, kakor so bolj ali manj svetle, v zvezde prve, druge vrste itd. Svetlih zvezd je primeroma malo, v prvih dveh vrstah jih štejemo le okrog 85. Raste pa njih število, čim manjše, oziroma čim manj svetle so. Prostemu očesu je vidnih 6 vrst zvezd in število le teh znaša, kakor smo dejali okrog 5000.

Toda vse drugače je, če nastavimo na nebo daljnogled (teleskop)! Tedaj se nam prikaže čudovita množica zvezd. In ta množica raste tembolj, čim jačji je daljnogled. Minulo stoletje je silno izpopolnilo daljnoglede. Vsak novi orjaški daljnogled seže dalje v globine svetovnih prostorov in razkriva nove svetove. Tako število zvezd vedno narašča. Moč daljnogledov še ni izčrpana in novi še močnejši daljnogledi utegnejo razkriti zopet nove svetove.

Vrste zvezd so se namnožile. Dočim more ločiti prosto oko le 6 vrst, je odkril daljnogled vedno nove vrste. Do zadnjega časa so šteli zvezdoslovci 16 vrst zvezd, ki so bile vidne z dosedanjimi največjimi teleskopi. V teh vrstah pa število zvezd vedno raste in sicer tako, da je v vsaki zaporedni vrsti približno trikrat večje, kakor v prejšnji. Tako so našli v peti vrsti 1100 zvezd, v šesti 3200, v sedmi vrsti 13000, v osmi in deveti vrsti 40000 in 142000 zvezd. Argelander je izdelal katalog, ki je

zaznamoval v njem zvezde do 9·5 vrste. Njih število znaša 324000. Herschel je cenil število zvezd, ki jih je on uzrl v svojih daljnogledih, na 270 milijonov. Toda če nadaljujemo v rečeni meri, dobimo vštévši 16 vrsto, okoli 430 milijonov zvezd. A daljnogleda Lick in Yerkes (prvega objektiv ima 91 cm, drugega pa 102 cm premera) sta odkrila že 17. vrsto in z njo naraste broj zvezd na ogromno število okoli 1400 milijonov. Seveda ni še dognano, da bi število zvezd tudi v najvišjih vrstah vedno rastlo v rečenem razmerju.

V najnovejšem času leta 1887 je bilo na zvezdoznanskem kongresu v Parizu sklenjeno, vse zvezde na nebu fotografirati. Delo se je porazdelilo med prve zvezdarne na svetu in vsaka izmed njih je prevzela določen del ali pas na nebu. Razne zvezdarne so se lotile dela z veliko vnemo in nekatere izmed njih so sebi odločno delo že dovršile. Na fotografske plošče je prišlo mnogo predmetov, meglic in zvezdic, katere so očesu nevidne — skušnja je pokazala, da je plošča bolj svetločutna kakor pa človeško oko. Število zvezd na takih ploščah je v resnici ogromno.

Omenili smo, da sega teleskopična moč največjih daljnogledov do stalnic 17. vrste. Vprašanje je torej, kaj bo videti še z močnejšimi daljnogledi. Ako se posreči napraviti daljnoglede, s katerimi bi bilo možno ugledati še zvezde 18., 20., 24. vrste, koliko množino zvezd bi se z njimi dalo ugledati? Ali bi število tudi še nadalje v istem razmerju rastlo? 18. vrsta bi obsegala 2700 milijonov, 20. vrsta celo 24000 milijonov zvezd. Seveda ni treba misliti, da so vse male zvezde tudi v resnici najbolj oddaljene. Veliko bolj verjetno je, da so manjše zvezde v veliki množini nasejane med večjimi zvezdami, le zaradi slabejše svetlobe jih je težje opaziti. Dokaz temu je velika množina dvojnatih zvezd, katerih je ena zelo svetla, druga pa zelo medla (n. pr. Sirius s svojim spremljevalcem 10. vrste). Brez dvoma ima velika množica stalnic tudi svoje spremljevalce, kakor naše solnce svoje premičnice, toda zaradi silne razdalje jih je nemogoče opaziti.

Zvezd število je torej neštevno. A sedaj se ozrimo še v prostore, ki se v njih suče ta nebroj nebeških teles!

V starodavnih časih ljudje o razdaljah svetovnih teles niso imeli nikakih pravih pojmov. Sicer sta Eratosten in Hiparh velikost zemlje in razdaljo do meseca precej natančno zračunila,¹⁾

¹⁾ Prim. „Obzornik“ 1905.

kar je vsekako občudovanja vredno, toda že o razdalji do solnca nista imela nikakih jasnih pojmov. Skoro 2000 let je od omenjenih zvezdoslovcev preteklo, preden je znanost in razumnost toliko napredovala, da je bilo z novimi orodji sploh mogoče približno izmeriti solnčno razdaljo. Kepler in Tycho sta svoje orodje toliko izpopolnila, da sta mogla na nebu že kot ene minute natančno izmeriti. In ker Tycho ni mogel pri stalnih zvezdah najti nobene parallakse, zato je bil prav vsled tega še nasprotnik Kopernikovemu sestavu. Slavni angleški zvezdoznanec Bradley (1750) je s svojimi orodji določil kot na eno sekundo, pa tudi on ni našel še nikake parallakse ter je po pravici sklepal, da mora biti najbližja stalna zvezda nad 200000 krat dalje od nas kakor je solnce. Nastopilo je že 19. stoletje in še niso mogli zvezdoslovci izmeriti razdalje niti najbližje stalne zvezde.

Krog leta 1835 je Fraunhofer v Monakovem izdelal nov heliometer, ki je bilo možno z njim določiti kot na desetinko sekunde. Heliometer je daljnogled, ki ima objektiv razpolovičen in se polovici premičeta, druga ob drugi. S tem orodjem se dajo male razdalje predmetov, n. pr. navidezna razdalja (oziroma kot) dveh zvezd, premer kakega planeta i. dr. zelo natančno določiti.

K sreči je prišlo to izborna orodje takoj v spretne roke in slavni zvezdoznanec Bessel je l. 1837–39 pri mali zvezdici 61 v labudu našel prvo parallakso, ter jo preračunal na 0,35 sekund in daljavo na 9,3 svetlobnih let.¹⁾ Poznejši opazovavci so našli nekoliko večjo parallakso (Pritchard 0,46 sek. in daljavo 7,5 svetlobnih let). Razni zvezdoslovci so se z vnemo lotili trudapolnega dela in iskali pri raznih stalnicah parallakse, oziroma, njihovo pravo daljavo od solnca, toda le pri neznatnem številu zvezd se je dala parallaksa natanko določiti. Nam najbližja stalnica je zvezda Centaur na južnem obnebu s parallakso $\frac{3}{4}$ sekunde in razdaljo 4,5 svetlobnih let.²⁾ Za tem so našli še kakih 10 zvezd, pri katerih znaša parallaksa 0,5 – 0,25 sekunde in razdalja 6 – 12 svetlobnih

¹⁾ Oddaljenost stalnih zvezd računajo zvezdoslovci po svetlobnih letih t. j. koliko let bi svetloba potrebovala od onih zvezd do zemlje. Svetloba preleti v eni sekundi 300000 km. Oj solnca potrebuje svetlobni trak 8 minut in 18 sekund na zemljo, od najbolj oddaljene premičnice (4500 milijonov km) Neptuna pride svetloba na zemljo v štirih urah, v enem letu preleti 9,4 bilijonov km.

²⁾ Parallakso zvezde α Centauri so dočeli Henderson na 0,91 sek., Gill in Elkin na 0,75 in Roberts 0,71. Dokaz, kako nezanesljivo postane tudi najboljše orodje pri tako majhnih količinah. Tudi parallakso zvezde 61 v labudu so merili opetovano in našli različno 0,51, 0,46, 0,33 sekund.

let, (Sirius 0·37), pri nekaterih drugih zvezdah so opazovali še manjše parallakse, pri ogromni večini se pa sploh parallaksa določiti ne da, in je torej opravičena trditev, da so zvezde „nezimerno“ daleč od nas.

Se li nahaja še kaka druga pot vsaj približno določiti razdaljo skrajnih ozvezdij?

Herschel je izkušal na naslednji način ceniti razdalje zvezd:

Predočimo si, da so vse zvezde približno enako svetle in tudi enako daleč druga od druge. Seveda niso vse zvezde enako velike in svetle, vendar se pa sme misliti, da so večje in manjše zvezde precej enakomerno raztresene po vesoljstvu. Bližnja zvezda sveti močnejše, oddaljena slabeje, tem slabeje, kolikor bolj je oddaljena od nas. Za isto zvezdo se pa da natančno po fizikalnih zakonih določiti njena svetloba, če nam je znana njena razdalja, in narobe smemo iz njene večje ali manjše svetlobe sklepati na njeno oddaljenost. Tako je presodil Herschel, da so najbolj oddaljene zvezde v našem ozvezdju na 490 krat tako daleč, kakor je stalnica Sirius. In ker po novejših preiskavah znaša parallaksa njegova okoli 0·37 sekund, torej razdalja, ki jo svetloba preleti v 8·8 letih, bi bile najdaljne zvezde oddaljene od nas okoli 4300 svetlobnih let. To seveda bi pa veljalo le tedaj, ako svetloba v resnici tudi brez vsake izgube preleti z etrom napolnjeno vesoljstvo. Olbers trdi, da tudi eter nekoliko svetlobne energije porabi in ceni to izgubo na 40 Sirijevih razdalj na $\frac{1}{10}$ in na 250 razdalj že na polovico prvotne svetlobe.

Razdaljo najbolj oddaljenih ozvezdij in meglic, katere je mogel Herschel še ugledati, ceni on na več kot 10000 svetlobnih let.

Slavni zvezdoslovec P. Secchi je svetlobno razmerje posamičnih zvezdnih vrst z novimi orodji — photometer imenovanimi — natančno določil in ceni razdalje zvezd po njihovi navidezni svetlobi nastopno:

zvezde	1. vrste	1	razdaljo	zvezde	9. vrste	34	razdalj
"	2.	"	1·5	"	10.	"	53
"	3.	"	2·4	"	11.	"	83
"	4.	"	3·7	"	12.	"	129
"	5.	"	5·8	razdalj	"	13.	200
"	6.	"	9·1	"	"	14.	312
"	7.	"	14·—	"	"	15.	486
"	8.	"	22·—	"	"	16.	736

zvezde 17. vrste bi imele okoli 1100 razdalj, ali bile bi 1100 krat tako daleč, kakor so zvezde 1. vrste. Ako cenimo srednjo daljavo zvezd 1. vrste približno le na 10 svetlobnih let, tedaj bi potrebovala svetloba od zvezdic 17. vrste 11000 let. Vendar je ta cenitev zelo nezanesljiva, ker vprav v novejšem določene parallaxe stalnic kažejo, da so le nekatere zvezde prve vrste 10 svetlobnih let oddaljene (Sirius 8,8, Prokion 10–12, Atair 14, α Centauri 4,6) dočim ima več drugih zvezd iste vrste neprimerno večjo razdaljo (Vega, Aldebaran in Cappela 30–40, Regul in Arktur 135, Rigel celo 320 svetlobnih let). Najmanjše zvezdice, katere je mogel še lord Rosse s svojim teleskopom opaziti, bi bile baje oddaljene 20000 svetlobnih let.

V jasni noči opazimo na nebu več ali manj širok, nepravilen pas, ki se razteza čez vse nebo, se nadaljuje tudi na južnem obnebu, ter obdaja zemljo oziroma naše obzorje v velikanskem krogu. Ta pas nazivljemo „Rimsko cesto“. Na prvi pogled opazimo da so zvezde v bližini te svitle proge najbolj goste, postajajo pa tem redkeje, čim bolj se od tega pasu oddaljimo. Še bolj očita pa ostane ta razlika, ako se nebo opazuje z močnim daljnogledom. Cela rimska cesta se razprši v neznansko množino zvezdic. Te zvezde pa postajajo tem redkeje, kolikor bolj se tečaja celega kroga približamo. V bližini tečaja rimske ceste tudi najmočnejši daljnogled ne pokaže novih zvezd. Z močno povečavo daljnogleda se sicer prostori med zvezdami povečajo, toda novih zvezd nam ne pokažejo, kar znači, da so zvezde v resnici v teh krajih maloštevilne, in da se v teh krajih zre skozi ozvezdje v daljni svetovni prostor. Herschel in Struve sta ob pasu rimske ceste v obzorju daljnogleda našela desetkrat večje število zvezd, kakor pa ob tečaju. Herschel je iz tega sklepal, da vse vidne stalne zvezde tvorijo velikansko skupino, ki ima obliko nepravilne, leči podobne megle, v kateri so ob zunanjem pasu zvezde najbrže gostejše nasejane, kakor pa ob sredi. Blizu srede se nahaja tudi naše solnce. In vsa ta skupina obsega nebroj mogočnih zvezd — solnec, katera so dostikrat veliko večja in silnejša, kakor naše solnce.

In vendar z ogromnim ozvezdjem naše rimske ceste vesoljstvo ni še izpolnjeno. Daljnogled nam kaže v silnih razdaljah veliko množino večjih in manjših svetlih meglic, katere se deloma z jakimi daljnogledi dajo razpršiti v silno množino malih zvezdic,

dočim je pri nekaterih vsak poskus zastoj. Mislimo si, da smo od našega ozvezdja, od rimske ceste oddaljeni za njen desetkratni premer, tedaj bi se nam kazala vsa skupina kot svetla meglica okrogle ali podolgovate oblike v premeru 6". Še v večji razdalji bi bila meglica še manjša in morebiti vidna le orjaškim daljnogledom. Niso li morda mnogoštevilne meglice v vsemiru tudi enake skupine zvezd, kakor naše ozvezdje? Z novimi orjaškimi daljnogledi se je dalo mnogo takih meglic razpršiti v neštnevilne zvezdice, a obenem pa je isti daljnogled odkril druge še bolj oddaljene skupine, katerih ni bilo moč več razpršiti v posamične zvezde.¹⁾ Kdo more meriti te daljave, za katere nima človek nobenih pravih predstav in nobenega merila? V kakem stanju se danes nahajajo ti svetovi, katerih svetlobni žarki, odposlani pred 10000 in več leti pridejo še le danes na zemljo?

Kako velikanska je v primeri s človekom naša zemlja! Še njenega površja nis mogli ljudje proučiti. Kako silna je razdalja do solnca, kako velikost naše zemlje izgine v primeri s solncem! Kako mogočno kraljuje solnce s svojimi premičnicami in repaticami v vesoljstvu, kako sili njegova vsebina 4500 milijonov km oddaljeni Neptun, da kroži krog njega! In onstran Neptuna se širi prava puščava 8000 krat širši kakor razdalja Neptunova do solnca, preden nastopi svoje gospodstvo drugo sosednje solnce. In to silno nepojmljivo razdaljo moramo 1000 krat in 10000 krat ponoviti, preden dosežemo ona zadnja ozvezdja v vsemiru, katera so še dostopna našim daljnogledom. Vpričo takih razdalj omaga tudi najbujneša domišljija!

Steh', du segelst umsonst, Pilger, vor dir Unendlichkeit!
 Senke nieder, Adlergedanke, dein Gefieder,
 Küline Seglerin, Phantasie,
 Wirf dein mutlos Anker hin. (Schiller).

Kanonik Ivan Sušnik.

¹⁾ Spektroskop nam kaže, da je v istini v vesoljstvu silna množina kosmičnih meglic „prasnovi“, iz katerega postajajo vsled zgoščenja nove zvezde.

„Novi svetovni nazori . . .“

Znamenje našega časa je negotovost. Pozitivna veda napreduje, a glede na prva in najbolj živa, najbolj nujna vprašanja bega moderna doba brez miru semtertja. Krščanstvo je zavrgla; rada bi osnovala o svetu in vesoljstvu nov nazor, svoj nazor toda nazore poraja dan za dnem; nazora, enotnega in enega nazora pa najti ne more!¹⁾

Vzor modernih mislecev je — monizem, t. j. radi bi pojmiili ves svet in vesoljstvo enotno. Ko bi ne imeli take zamrže do krščanstva, bi lahko našli to enoto. Ali ni v krščanskem pojmovanju o svetu in vesoljstvu velelepa enota? En Bog je, troedin, vir in cilj vsega. Iz Boga kot pravzroka je vse, kar je bitnosti v stvareh; k Bogu kot pravicilju se vse vrača, kar sledi vrojenemu teženju in hrepenenju. Enota je v vesoljstvu; ne, kakor da bi ne bilo nobene raznoterosti; mnogotera in mnogolična so bitja, celo v tvarnih stvareh sta dve počeli (principa), dve prvini (elementa), tvar in lik, snov in sila, materija in energija, v živih bitjih orga-

¹⁾ Primeri: Dr. E. Dennert: Die Weltanschauung des modernen Naturforschers. Stuttgart 1907. Str. 344. — Slavnega Wiganda učenec E. Dennert je zbral v tem delu „svetovne nazore“ modernih prirodoslovcev. „Svetovni nazori,“ pravi, „poganjajo dandanašnji kakor gobe po dežju,“ a kakor gobe tudi ginevajo. Dennert navaja nazore bolj znamenitih zastopnikov moderne vede. Vrsté se tu: Haeckel, Wallace, Verworn, George Romanes, W. Ostwald, H. Driesch, I. Reinke. S svojo kritiko pa se obrača Dennert zlasti zoper Haeckela (str. 6-113, in zopet 338-344). V Haeckelovem monizmu, pravi (str. 338), ni nobene točke, ki ji ne bi ta ali oni moderni prirodoslovec bolj ali manj ostro prerekal. Sploh pa sklepa na koncu dela, da dandanašnji prirodoslovci nimajo niti enotne podobe o svetu (gar kein feststehendes modernes Weltbild str. 336), tem manj pa enoten nazor o svetu (Weltanschauung). Podobo o svetu imenuje Dennert vse to, kar je mogoče izreči empirično na podlagi pozitivnih dejstev o svetovju. Nazor o svetu pa imenuje metafizično misel, do katere se kdo dvigne kot filozof in človek na podlagi poprej pridobljene podobe o svetu. Terminologija se nam ne zdi posebno srečna, a jedro je resnično. Prirodoslovec kot prirodoslovec, to je zmisel Dennertovih izvajanj, naj zbira in loči in redi rezultate pozitivne, empirične vede. Tu ima še sila dela, ker je še toliko negotovega in dvoumnega. Človek pa mora imeti odgovor na vprašanja: odkod in kam? odkod je svet? odlod življenje? kateri je zmisel življenja? kaj je cilj vsega hrepenenja? ali je posmrtnost ali je ni? ali je Bog ali ga ni? O vsem tem pozitivna veda ničesar ne ve in ne more vedeti. Tu moreta dati odgovor le filozofija in religija. Prirodoslovec, ki govori o teh stvareh, ne zajema toliko iz svoje pozitivne vede, marveč iz filozofije ali religije, oziroma negacije religije.

nizirana materija in dominantna, ki vodi organizacije, ali imenujte te dve prvini kakorkoli; toda v tej mnogoterosti in mnogoličnosti vlada red, vlada soglasje, vlada harmonija. V vesoljstvu je enota harmonije in ta enota harmonije in harmonija enote ima svoj vir in svoje počelo, svoj cilj in svoj namen v enoti božji. V tem zmislu je krščanstvo najlepši monizem!

Toda moderni prirodoslovci so izgubili v časovnih nezgodah zmisel za religijo. Ideja božja jim je zoprna, ker ideja božja je ideja, ki terja od človeka odpoved. Bogoveren človek mora izpovedati svojo ničnost pred Bogom in odpovedati se mora avtonomiji želja in življenja. Ideja božja ima v sebi resnice, ki morajo biti vsemu človeškemu želenju in življenju pravec, ravnilo in vodilo. Ne očita se po krivici moderni vedi, da je ne vodi čista ljubezen do resnice, ampak da jo navdihuje le neka čudna bogomrznost. Moderna veda se boji, da ne bi našla Boga! Theofobija (bogobojnost), to je listi znak, ki ga nosi na čelu toliko modernih, sicer v mnogem oziru velikih mož — učenjakov!

Jako zanimiva sta dva nova poskusa modernega monizma, kako ubežati Bogu.

En poskus je zamislil nemški fiziolog Verworn, drugega kemik Ostwald.¹⁾

Oba se vjemata v tem, da materializem ne more zadovoljiti mislečega človeka.

„Nobeno gibanje atomov, pravi Verworn, ne more premostiti prepada, ki je med tvarnim svetom in psiho (dušo). Materialistični nauk je sicer dobra podmena (hipoteza) za delo, toda kot podlaga za svetovno naziranje docela neraben; še vsak tak poskus z njim se je izjalovil.“²⁾ Tudi nič ne pomaga, če izkuša Haeckel duševne pojave tako razložiti, da prideva že najmanjšim tvarnim delcem duševna svojstva. „S tem, pravi po pravici Verworn, ne premagamo dvojnosti telesa in duše. Tako le prenesemo dvojnost telesa in duše, ki je v velikem človeškem organizmu, na najmanjše delce materije. Dualizem ni premagan, ker še vedno si ne moremo misliti obojega kot eno.“³⁾

¹⁾ Verworn v govorih: *Naturwissenschaft und Weltanschauung*. Leipzig 1904. *Prinzipienfrage in der Naturwissenschaft*. Jena 1905. in v delu: *Allgemeine Physiologie*. Jena 1903¹. Ostwald pa v dveh delih: *Die Überwindung des wissenschaftlichen Materialismus*. Leipzig 1895. in *Vorlesungen über Naturphilosophie*. Leipzig 1901, 1903.

²⁾ Pri Dennertu o. c. 133.

³⁾ o. c. 134.

Ostwald pa je napisal celo delo proti materializmu: „Die Überwindung des wissenschaftlichen Materialismus. (Leipzig 1895.) Ostwald ne priznava materializmu niti ne vrednosti porabne hipoteze, marveč mu je gola zmeta.¹⁾

Na tej skupni podstavi umujeta ta dva učenjaka tako: Dokler priznavamo tvar in silo, materijo in energijo, dotlej ni mogoče govoriti o resničnem monizmu (če si namreč po tistem mislimo, da enote v Bogu nikakor ne smemo priznati). Kaj tedaj? Razrešiti je treba dvojnost v vesoljstvu, dualizem; strniti je treba dvoličje stvari v eno bitnost. Do sem se oba vjemata. Tu pa gresta narazen.

Ostwald izkuša premagati dualizem s tem, da vse izpremeni v energijo. Doslej so ločili prirodoslovci materijo in energijo. Ostwald pravi: materija ni nič, vse je le energija! Tako bi bil osnovan monizem energije, energetični monizem.

Ne moremo se spuščati podrobno v Ostwaldove teorije;²⁾ nam je le do vodilnih načel. Dvoje mora doseči Ostwald, če naj se mu posreči drzni poskus. Prvič: dogmati mora, da je mogoče izhajati brez materije. Drugič: dokazati mora, da je „psihična energija“, ki je počelo duševnih pojavov, istovrstna, dà, istovetna z energijami dosedanje materije. Če ne dokaže prvega, ostane dualizem materije in energije; če ne dokaže drugega, ostane dualizem psihične in nepsihične energije.

Ali se je Ostwaldu posrečil obojni dokaz? Posrečil se mu ni ne eden ne drugi. Kaj je pravzaprav snov, res da ne vemo, toda izločiti se ne da. Ostwald si je moral izmisliti razne in čudne nove energije, da bi izrinil tvar, „Formenenergie, Volumenenergie, Distanzenenergie“ - in še je ni izrinil. Saj si energije kot nekega svojstva, kakor jo imenuje Ostwald sam, sploh ne moremo misliti kakor na nekem subjektu. Svojstvo je pač le svojina nekega podmeta. In ta podmet energij je tvar. Še manj pa je Ostwald dognal enoto energije. Že življenja ni mogoče razložiti s samimi fizikalno - kemijskimi energijami, kakor je nepobitno dokazal Reinke v svojih znamenitih delih: „Die Welt als Tat“, „Philosophie der Botanik“ itd. A celo nemogoče je zvesti duševne pojave na neduševne energije. Zato je Verworm odločno zavrgel Ostwaldovo teorijo. „Ta popolna različnost (prirodne in psihične energije), pravi Verworm, ni nič drugega, kakor ravno tisti stari prepad, ki

¹⁾ o. c. 236.

²⁾ Primeri Dennert o. c. str. 130 - 187.

ga je hotel Ostwald premostiti, prepad, ki loči psihične in telesne pojave!²⁾

Verworn je obupal, da bi bilo sploh mogoče spraviti dualizem s sveta, dokler priznavamo, da sta duša in svet dvoje, da je nekaj drugega svet zunaj nas, nekaj drugega duša v nas. Če torej hočemo premagati dualizem (in premagati ga mora, kdor hoče ubežati Bogu), moramo zanikati stvarnost sveta zunaj nas. In Verworn jo je zanikal. „Nasprotja med svetom in psiho v resnici ni — to je njegov nauk — zakaj ves svet ni drugega, kakor vsebina duše. Le eno je, in to je vsebina duše.“¹⁾ Tako je rešen monizem kot — psihični monizem. Verworn ga imenuje „Psychomonismus.“

Pravzaprav docela nov ta poskus ni. Že večkrat se je pojavil v zgodovini modroslovja tak poskus. A nikdar se ni vzdržal, ker se vzdržati ne more! Verwornov dokaz je sledeči: Kar poznamo o svetu, so le občuti, a občuti so pojavi psihe (duše); torej je ves svet le pojav duše. V tem dokazu tiči tista velika napaka vsega subjektivizma, da ne loči v občutih subjektivne platí od objektivne vsebine, ogledala od predmeta, ki se ogleduje v ogledalu. Če odtrgam cvet, če ga gledam, duham, imam gotovo vrsto občutov: cvet je žametast, rdeč, vonjiv . . . A v teh občutih ni vse tvorba moje duše. Vsaj to je gotovo, da je nekaj zunaj moje duše, kar ima taka svojstva, da deluje tako in tako na tipalne brbončice moje kože, da odbija take in take eterske nihljaje na mrežnico mojih oči, da razdraži tako in tako sluznico mojega nosu. Odkod vem to? O tem najpoprej dvomiti ne morem, ker me narava sili na to priznanje. Teoretično se lahko o tem prepiram, praktično je nemogoče zanikavati vnani svet. Takega filozofa, ki bi praktično in dosledno tajil vso realnost izvan svoje duše, vso realnost svojega telesa in zunanjega sveta, bi vodila pot naravnost v blaznico. Najboljše sodilo (kriterij) vsake filozofije pa je življenje. Če je kaka filozofija zanikanje življenja, je to gotov dokaz, da je jedro tiste filozofije zmeta. Zakaj resnica je življenje! O stvarnosti sveta me pa prepričuje tudi razmišljanje, razbor. Če razbiram pojave v svoji duši, opazim, da so dvoje vrste. Z ozirom na ene sem dejaven, z ozirom na druge trpen. Jaz si lahko privabim raznotere predstave in jih zopet zatopim v globine duševnosti, a glede na

¹⁾ Pri Dennertu o. c. 138.

²⁾ o. c. 267.

občute nimam te svobode. Če je tu nekaj, naj tudi hočem, ne morem izhoteti, da bi ne bilo. Če gledam, ne morem, da bi ne videl; če duham, ne morem, da bi ne bilo vonja. Še nikdar nisem s samim zanikanjem spravil kakega predmeta s pota. To me prepričuje, da je zunaj mene svet, ki mu nisem jaz s svojim hotenjem in predstavljanjem dal biti. To je priča zavesti in če kdo dvomi o tem, mora dvomiti o vsem!

Sicer pa je zadnji namen tega monizma — ubežati Bogu, in Bogu tudi tako ne ubeži! Živa zavest moje duše je, da je v mnogočem tako onemogla, tako malo stvarivna. Kako bi bilo marsikaj drugače na svetu, ko bi moja duša mogla! Živa zavest moje duše je tudi, da si sama ni dala življenja. Ali je večna? Če je večna, je bila celo večnost v nezavesti. Kdo jo je priklical v zavest? Ali ni večna? Če ni večna, kdo jo je priklical v bitje? Zaman vsi poskusi! Zavest mi priča, da sem jaz, (jaz mislim, torej sem, *je pense, donc je suis*, je dejal Descartes), a duša mi priča, da je Bog (pričanje krščanske duše, *testimonium animae christianae*, je imenoval ta klic vsake duše Tertullian). Kako je že pel Državin v veličanski odi o Bogu?

— — — v meni vse živnje,
Nesito neko hrepenenje
Dviguje kvišku me vse dni!
Da Ti si, čuti moja duša,
Premišlja, tehta, sodit skuša; —
Jaz sem — torej si tudi Ti!

(*Levstik, Poezije I, 172.*)

Dualizem je dejstvo, in brezuspešen je boj zoper dejstva! A da je en Bog, počelo in cilj vsega, to je prav tako resnično, in to je — naš monizem!

Dr. Aleš Ušeničnik.

Jugoslovanom o poljski književnosti.

I. Zor poljske književnosti.¹⁾

Poljaki so na zgodovinskem pozorišču in pred Evropo nastopili šele v 10. stoletju po Kr., ko je njih knez Mieszko I. leta 966, odprl prosto pot luči krščanske vere in skupno s svojim narodom prejel sv. krst. Oženil se je s češko kneginjo Dubravko (Dąbrówka); iz Češke je prišla tudi kultura k Poljakom. Občevanje med Češko in Poljsko, začeto po Mieszku, je trajalo več let; vladarji enega in drugega naroda so si dolgo prizadevali, da bi ustvarili močno krščansko državo proti nemškim markam. Ta misel je vodila poljskega kralja Boleslava Hrabrega († 1025), ko si je svojil Češko in Lužico; ista misel je vodila češkega Břetislava, ko je ob času neredov v Poljski šel nad Krakov. Poslednji Přemislavci so pa res združili češko krono in poljsko žezlo, katero jim je odvzel šele Vladislav Lokietek (1306–1333). Lokietkov sin, Kazimir Veliki (1333–1372) je živel v tesnem prijateljstvu s Karlom IV., „očetom Češke“, in prvemu Jagielloncu so pomagali Čehi z Žižkom na čelu odbijati križarske čete na grunwaldskih poljanah (1410).

Iz Češke so tudi prvi misjonarji prišli na Poljsko; za njimi so takoj prišli do Visle frankovski menihi in nemški redovniki. Ti so v Poljsko uvedli latinski cerkveni jezik, ki je polagoma prodiral iz cerkve v knežje in kraljevske pisarne, v dvorske in plemiške domove, zagospodoval pri sodnijah, pridobil zase peresa in pergamente; predavanja v stolnih (katedralnih) šolah in na vseučilišču (ustanovljenem leta 1364, obnovljenem in razširjenem leta 1400) so širila gospodovanje latinščine. Poljaki so se tako oprijeli latinščine, da v 16. in 17. stoletju skoraj ni bilo plemiča, kateri ne bi znal latinskega tako dobro kakor svoj materini jezik. Ni torej čuda, da so začetki književnosti pisani izključno v latinskem jeziku. To so večinoma kronike, ki popisujejo

¹⁾ Odlomek te razprave je prinesel hrvaški list „Sijelo“, ki pa je prenehal izhajati.

poljsko zgodovino. Pozneje so se pojavili latinski pesniki, Poljaki, ki skoraj lahko tekmujejo z rimskimi pesniki.

Polagoma pa vztrajno je tudi poljski jezik prodiral v književnost; pravopis ali način izražanja poljskih glasov z latinskimi črkami je bil prirejen po vzoru češkega pravopisja. Prvi koraki poljskega književnega jezika so: prevod očenaša in vere, opazke pridigarjev nad latinskim evangelijskim tekstom, krajše cerkvene pesmi, in slavna viteška himna, pevana pod Grunwaldom, pesem „Bogu Rodzica Dziewica, Bogiem sławiena Marya.“ Polagoma se pojavljajo daljši poljski rokopisi, razne pridige in psalterji, prevodi nemških obsodb, prevod zakonika Kazimirja Velikega („Statut Wiślicki 1349), dokler se ni pojavila poljska tiskana knjiga: „Żywot Chrystusa“ in „Rozmowy króla Salomona z Marcholtem.“ Ko je pa izšla tiskana poljska pesem, je to pomenilo jutranjo zarjo poljske književnosti. To je bilo v 16. stoletju, v prvi dobi poljske književnosti, ki se tudi imenuje „prvi zlati vek“.

V 16. stoletju je plemstvo (szlachta) zavzelo gospodujoče stališče. Njega zastopniki so upravljali deželo; brez dovoljenja državnega zbora ni mogel kralj ničesar storiti, celo pri izbiri neveste je bil vezan; meščanstvo je bilo brez pomena, ker mu je bila posest zemljišča prepovedana, kmet je bil navezan na zemljo (glebae adscriptus), seliti se ni smel, svojemu gospodarju je moral plačevati davek in tlako delati. V prvi polovici 16. stoletja ni bilo skoraj nobenih vojsk; trgovina po Visli do Gdanska je bila zelo živahna in je donášala mnogo bogastva. Prejšnji vitezi so postali bogati posestniki, ki so imeli vse pogoje za izobrazbo in za književno zanimanje. Tisk je olajševal branje; v Krakovu so že v prvih letih 16. stoletja tiskali knjige, izprva latinske, pozneje tudi poljske. Treba je bilo Poljaka le še vspodbuditi k globljemu razmišljanju in k pisanju. K branju in mišljenju je Poljaka vzbudil že humanizem. Humanizem je v poljske duhove vpeljal pojme starega veka; vsak poljski poslanec se je imel za tribuna, domovino svojo so pa po rimskem vzoru začeli nazivati republiko (Rzeczpospolita). V evropsko življenje jih je pa pritegnila reformacija. Reformacija je dala poljskim pisateljem nagib, da so latinsko pero odložili in začeli pisati v materinem jeziku. „Würtemberške novotarije“, kalvinsko krivoverstvo in ariansko apostolstvo so našle mnogo pridruženecv Poljski. Naenkrat je vzplamenela besna verska borba, ki je trajala skoraj celo stoletje; ta borba ni, kakor

v Nemčiji, z ognjem in mečem pisala svoje zgodbe, ampak metala oblake brošur in letakov med brate plemiče. A vsi so pisali v narodnem jeziku, ker so hoteli, da jih ves narod razume. Prvi, s katerim se navadno začneja poljska književnost, je Nikolaj Rej iz Nagłowic, čigar 400letnico rojstva so Poljaki slavili leta 1905.

Rej je pisal v poljskem jeziku, ker latinskega ni toliko znal, da bi mogel v Ciceronovem jeziku izražati svoje misli. Oče ga je pošiljal v nižje in višje šole, toda sinko ni nikjer nič delal in šele na dvoru teneczynskega vojvoda se je toliko latinščine naučil, da je razumel dela latinskih pisateljev. Z njih peresom pa ni mogel pisati, dasi bi bil silno rad kaj pisal. Bil je prešinjen s Calvinovo krivo vero, zlagal je verske pesmi, prevajal psalme in ostro napadal katoliško duhovništvo. Navdušeni reformator in sovražnik Rima se je polagoma umiril in v poznejših letih se ni več zanimal za verska vprašanja. Njegova „Postylla“ je bila res zelo cenjena, da so jo celo katoliški duhovniki uporabljali pri razlaganju evangelija; še več, celo ruski pop se je skliceval na postilo „Sv. Reja“; vendar je Rej rajši opisoval plemiško domače življenje. Pisal je v prozi in naslikal podobo življenja in kulture poljske v 16. stoletju, sliko domače izobrazbe v „Zrkalu“ („Zwierciadlo“) „v katerem se vsak stan lahko ogleda“.

V „Zrkalu“ opisuje Żywot człowieka poczciwego“ („Življenje dobrodušnega človeka“). Po lastnem življenju in izkušnji riše pisatelj vzgojo plemiškega dečka, njegovo mladeniško izobraževanje in moška leta. Deček se uči brati in pisati, pouče ga v glavnih verskih resnicah, vadi se v viteških delih, jaha in strelja, nauči se nekoliko latinščine, potem gre v spremstvu učitelja na tuje, tam spozna dobre strani in duha tujih narodov, vrne se v domovino, nekoliko časa sodeluje v javnem življenju, se oženi in umiri na svojem posestvu in živi srečno in zadovoljno. Reformatcija je dala Poljski nekoliko navdušenih domoljubov. Med temi je razun Reja znamenit A n d r e j M o d r z e w s k i, imeniten mislec in politiški pisatelj. Dasi je bil sam plemič, je vendar zahteval, da mora biti enako kazensko pravo za kmeta in za plemiče, da naj bodeta za uboj oba enako kaznovana, ker je bil po tedanjem zakonu neplemič za vsak uboj kaznovan s smrtjo, a plemič je bil za neplemiško glavo k večjemu kaznovan z denarjem, za plemiško je pa sedel eno leto in šest tednov v ječi. Zahteval

je tudi, da bi bilo meščanom dovoljeno kupovati zemljišča, kar jim je poljski državni zakon zabranjeval. Rimu ni bil naklonjen in je sanjal o tem, kako bi se ustanovila samostojna narodna poljska cerkev. Ta misel je bila v Poljski za časa Sigmunda Avgusta (1548 — 1572) precej popularna, drugoverci so ta načrt zelo priporočali in poslednji Jagiellonec je dolgo omahoval, dokler se ni naposled odločil, da ostane zvest veri svojih očetov.

V nasprotnem taboru je bil duhovnik Stanislaw Orzechowski, tisti, ki se je oženil in branil postavnost svojega zakona, isti se je v poznejših letih zavzemal za edino pravo vero, za oblast papežev in škofov.

Apostelj katoliške vere, ki je spreobračal razkolnike in protestante, apostelj, ki se je ogreval za močno katoliško Poljsko, to je v drugi polovici 16. stoletja slavni jezuit Peter Skarga (1536 — 1612), dvorni pridigar kralja Sigmunda III. Vaze (1587 — 1632). Velik pojav v poljski zgodovini. Mnogo imenitnih rodovin je spreobrnih katoliški veri. S svojimi spisi je pripravil tla za cerkveno unijo (leta 1596), ki je velik del Rusinov združila s katoliško cerkvijo. Ustanovil je mnogo bratovščin (bratstva) in dobredelnih društev. Napisal je „Življenje svetnikov“ („Żywoty świętych“), ki govori o 366 svetnikih, med njimi mnogo poljskih. Še danes se to delo v marsikateri kmetiški koči in v starih dvorcih hrani kot dragocen spomin. Kot pridigar se je najbolj proslavil s političskimi govori, ki so naslovljeni „Državnozborna propovedi“ (Kazania sejmowe). Kakor poljski Jeremija graja rojake, da z neslogo in sebičnostjo pokončujejo domovino, grmi proti onim, ki v škodo domovini zlorablajo svoje visoko stališče, priporoča okrepitev vladarjeve moči in domovinske ljubezni in preti s propadom države, če se ne poboljšajo. Niso ga poslušali in prorokovanje se je izpolnilo. Navdahnjenega pridigarja je naslikal na pretresljivi sliki Jan Matejko.

Za bodočnost in celoto Poljske se boje vsi zelo številni političski pisatelji. Tudi Orzechowski je slutil neko političsko nesrečo. Vendar je največ političskega razuma pokazal kraljevski dvornik Luka Górnicki, ki je želel izpremeniti poljsko vlado in jo urediti po beneškem vzoru. Kralju je hotel dati oblast nadzorstva, vlado pa izročiti kraljevskim svetovavcem. Poljski državni zbor se je shajal samo enkrat na dve leti in še takrat samo za šest tednov. Górnicki je zahteval trajen državni zbor; razun tega

je zahteval stalno vojsko, za njeno vzdržanje naj se pa naloži davek, ki je bil takrat v Poljski smešno majhen.

Tudi drugi politiki so opozarjali na pomanjkanje trdnjav in utrdb na vzhodnih mejah, kjer so Tatarji večkrat plenili deželo, na pomanjkanje obrambnih mest na južni meji s turške strani in na nevarnost severne meje, kjer je Ivan Grozni ustvarjal bodočo moskovsko državo. Vendar so vsi opomini ostali brez uspeha pri poslušavcih, ki jim je bilo tako prijetno v svojih dvorcih pri bogato pogrnjenih mizah, med veselimi prijateljskimi gosti.

Cvet tega blagostanja in veselega družabnega življenja kakoršnega ni bilo nikjer drugje, je slavna „Babinska Republika“ (Rzeczpospolita Babińska). Gospod Pszonka je rad bival v krogu gostov, vabil jih na obisk v Babinu, kjer so se dneve in tedne zabavali. Tam so gostovali politiki in hetmani kakor Tarnowski in državni kancelar Zamojski; ni manjkalo tudi drugih odličnih mož, ki so se s svojimi deli proslavili. Glava vseh je bil Nikolaj Rej, poleg njega je bil pogosto Trzecielski, biograf Reja, očeta poljske literature. Včasih je v Babin prišel najodličnejši pesnik, kateremu je Rej vedno dajal prvenstvo, Jan Kochanowski. Rej je namreč koval preproste verze v ne posebno pesniškem jeziku; Rej ni poznal drugih dežel razun Male Poljske in nekoliko Litve, ni imel temeljite izobrazbe niti znanstvenih študij, bil je samouk, — Kochanowski se je pa učil v kraljevski akademiji, študiral v Padovi in Benetkah, poznal Italijo in Francosko, nobeden starih pesnikov mu ni bil neznan, ustvarjal je ne samo v jeziku Horaca in Tibula, ampak tudi v materinskem jeziku je pel tako vzvišene pesmi, da se mu je cela Poljska klanjala. Eden izmed babinskih gostov, Paprocki, je drzno rekel o njem, „da bi še bogovi morali po poljsko govoriti, če bi se s Kochanovskim pogovarjali“, — ker je pesnik do tolike dovršenosti povzdignil poljski jezik, „da je povedal vse, kar glava misli, da je včasih bil kakor blisk jasen in hiter, a včasih tožen kakor pesem stepna“:

Powiedział wszystko, co pomyśli głowa.

A czasem był piorun jasny, prędki.

A czasem smutny jako pieśń stepowa.

Kochanowski (1530 — 1584) je bil v Parizu, ko je bil na francoskem Parnasu s slavo ovenčan Peter Ronsard. Slavni Ronsardov izrek: „Zločin je zanemarjati materin jezik in prekopavati po starem pepelu (latinskem)“, je naredil velik vtisk na Poljaka.

Dasi je bil prej veščak v latinskih elegijah in odah, se je zdaj obrnil k svojemu jeziku in pisal religiozne poljske pesmi. Ko se je vrnil v domovino in našel mesto na kraljevskem dvoru, je začel prepevati v domačem jeziku in v domačih napevih. Prešinjen domovinske ljubezni poje domoljubne in politiške pesmi, žaluje nad porazi domovine, ko so Tatarji opustošili vzhodne dežele, toži o pomanjkanju viteškega duha in sloge med rojaki. Kedar ga je vesel trenutek pripeljal v družbo tovarišev pri vrčih medu, takrat je pel svobodne in šaljive pesmi, pisal „Fraszke“ podobne „Figlikom“ Rejovim.

V resnih urah je v verzih prevajal „Psalme“ Davidove. Ta prevod je šola pesniškega jezika za potomstvo. Mickiewicz je izpopolnjeval svoj jezik ob „Psalmih“ Kochanowskega. Poljskega glasbenika, duhovnika Gomółka je tako navdušil pesniški prevod, da je uglasbil psalme Kochanowskega. Bogastvo novih izrazov, zakladnica metafor in pesniških podob v „Psalmih“ zbuja občudovanje. Kakor so „Pesni“ (Pieśni) Kochanowskega prva pristna poljska poezija, tako so „Psalmi“ prva religiozna.

Pesnik se je naveličal dvornega življenja. Zaželel si je vaškega miru. V lepi „Pesni o kresu“ (Pieśni świętojańska o Sobótce), kjer opisuje narodni običaj kresne noči, ko zažigajo kres, okoli katerega plešejo mladeniči in dekleta, je zložil res pesniško hvalo vaškega življenja. Kochanowski se je oženil in naselil na dednem posestvu v Črnem lesu (Czarnolas), kjer ni pozabil Muze, ampak z enako marljivostjo oral zemljo in prebiral pesniške strune.

Pa tudi v samotni hišici se je pesnik živo zanimal za politiko in sodeloval z dejanjem in pesnijo pri uniji Lublinski (1569), ko sta se Litva in Poljska združili v eno državo; oglasil se je tudi pri izvolitvi Henrika Valeškega (1573) in Štefana Batoryja (1576–1586). Batory, ideal vladarja, najrazumnejši in najhrabrejši vseh poljskih kraljev, je dobro videl nevarnost, ki je Poljski pretila s severa. Veliki knez moskovski Ivan Grozni je prevztrajno prodiral v poljsko posest in si osvajal mesta. Batory je sanjal o bojnem načrtu, podobnem poznejšemu Napoleonovemu. Da bi plemstvo ogrel in navdušil za vojsko z Moskvo, je Kochanowski napisal „Odpravo grških poslancev“ (Odprawa posłów greckich), dramo v klasiškem slogu, mojstrsko delo 16. veka v evropski književnosti. Z zgodovinsko-mitološkim predmetom je pesnik združil politiško tendenco.

Tu ne gre za izročitev Helene po Trojancih, ampak za povrnitev trdnjav, katere je zavzel Ivan, a katere je pa Batory z orožjem zahteval nazaj kakor Grki Heleno.

Kochanowski je imel lepo nenavadno modro in bistroumno hčerko. Triletna Uršika je tako spretno in lepo izrekala verze, da je oče v nji videl naslednico svojega pesniškega talenta in jo imenoval poljsko Safo. Ona je bila veselje očetovo in zabava gostov, ki so prihajali pod črnolesko (czarnolesko) lipo. Nanagloma je to čudovito dete umrlo. V žalosti in trpljenju je pesnik napisal silno čustvene „Žalostinke“ (Treny). V njih diha čustvo užaloščenega očeta, razmišljanje o pretekli radosti za življenja Uršulinega, vrhunec bolečine in obupa, a nazadnje zavest in ublaženje očetovo v veri.

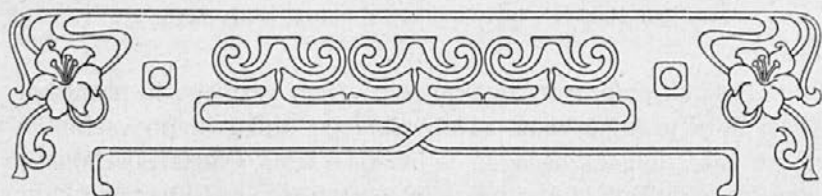
„Treny“ (19 pesni) so najbolj pesniško delo v pesništvu Kochanowskega in v celi poljski literaturi do Mickiewicza. One so navdihnile Matejka, ki na sliki predstavlja pesnika, kako kleči nad mrtvo hčerko. Navdahnile so tudi Moniuszka, ki je za „Treny“ zložil prekrasno glasbo. In v poeziji je bilo posnemanje „Trenov“ tja do 19. veka pogostno. Prvi jih je posnemal Sebastian Klonowicz (Acernus), ki je zapel nagrobno žalostinko nad Kochanowskega smrtjo (1584).

Batory in Kochanowski sta najsijajnejša pojava v poljski zgodovini 16. veka. Kralj, ki ni le podoba kralja ali marionetka plemičev, in rojeni, bogonavdahnjen pesnik. Prvi je iz spanja zbudil viteškega duha in življenje, drugi je nebeško iskro iskresal iz pesniških misli in čustev. Stefan silni kralj, Jan pa mojster v izrazu in velikega srca. Politiška Poljska Batoryjeva je na zenitu svoje moči, poljska književnost v dobi Kochanowskega je pa jasna, polna in žarnordeča kakor lice jutranjega solnca, ki se je naenkrat prikazalo nad obzorjem. Rej je dal rojakom poezijo z domačimi in svojskimi početki in načeli, ki je izrastla na gospodarski njivi; Kochanowski, humanist in Poljak, je dal domovini pesniški venec najrazličnejših cvetov, vzgojenih v zemeljskih sferah in na polju nebeškem, v vrtu čistih in globokih čustev. Rejeva poezija je imela samo telo in še precej nerodno; formo ji je spolnil Kochanowski in ji vdihnil duha. Kochanowski je vstvaril poljsko pesništvo.

Poljaki imajo v 16. stoletju zelo veliko pesnikov in prozaikov. V tej dobi je književnost raznovrstna po obliki in po vsebini. V nji se kaže domač značaj in vpliv klasicizma. Njena posebnost je množica politiških del v prozi in v verzih, v nji diha neki strah, da se ta moč in slava morebiti ne bode dolgo vzdržala. Vštric s tem strahom gredo tožbe in šibanje narodnih napak, kakor tudi vzpodbadanje na boj posebno proti Turkom, ki so se ga bali kot najnevarnejšega sovražnika. Dela pisateljev kakor je Rej so slika družbe, fotografija naroda; dela v tujini izobraženih in z zapadno-evropsko kulturo prešinjenih mož (Górnicki, Kochanowski) vodijo poljsko literaturo na evropsko pozorišče in vežejo Poljake z Italijani in Francozi. Po pravici se časi „Zrkala“, „Državnozbornih propovedi“, „Žalostink“ in „Odprave grških poslancev“ imenujejo zlati vek poljske književnosti.

Jan Magiera (Nowy Sącz.)

OBZOR.

Od absolutizma do konstitucije v Rusiji.

Poroča L. Lenard (Krakov).

Pod tem naslovom je izšla v krakovskem „Času“ vrsta feljtonov, ki jih je pisatelj potem predelal, razširil in izdal v posebni knjižici.¹⁾

„Od časa Ivana Groznega se vidi vedno, bolj ali manj jasno, kako si je na Ruskem ljudski razum prizadeval, da bi dosegel politično svobodo.“ To je vodilna misel, ki jo pisatelj dokazuje v svoji knjižici. — Zakaj se to ni posrečilo v tej meri kakor v ostali Evropi? Rešitev tega vprašanja, ki bi morala biti zaključek razprave, prepusti bravcu. Pisatelj mu podaja samio nekaj misli in podatkov, sklepno sodbo naj si naredi bravec sam.

1. Prvi poizkus ljudskega sodelovanja pri vladi so bili „zemski sobori“, ki so se razvili iz tradicij davnega maloruskega in novgorodskega „viče“. Tu se mi zdi, da pisatelj nekoliko pretirava pomen staroruskega „viče“. „Viče“ je prišlo v zgodovini staroslovanskega prava že v nekak alegoričen sijaj, postalo je simbol neke domnevane praslovanske demokratične narave. Ako stvar oprostimo vsega romantičnega bleska, vidimo, da imamo pred seboj jako malo, in ono malo nikakor ne odgovarja našim predsodkom o tej stvari. „Slovani, pravijo, so bistveno demokratičen narod, zato nam je dokaz staroslovansko (oziroma starorusko) „viče“. Stari Rusi so se sami upravljali, svobodno volili kneza na „viču“ in ga spet odstavili, če jim ni bil po volji. Na „viču“ so odločevali o najvažnejših vprašanih syoje kneževine, o miru in vojni i. t. d. in knez ni mogel ničesar ukreniti brez „viča“. Šele pozneje so se na novih ruskih vlastih ob Volgi, Oki in Kami, na nekdanjem ljudskem ozemlju, zatrle slovanske demokratične poteze v ruskem značaju; in pod vplivom mongolskega despotizma razvil se je ruski absolutizem.“

¹⁾ Alojzy Szartowski, *Od absolutyzma do konstitucyi w Rosyi (1548–1905)*. Krakow 1906.

Toda zgodovinski viri nam ne potrde te romantične trditve.¹⁾

Kakor smo že zavrgli bajko o tihem, pohlevnem značaju Slovanov kot kmetov in pastirjev, tako moramo zavreči še drugo bajko o njihovem demokratičnem značaju.

Edino v Novgorodu, in dodajmo še Pskovu, je res vladal narod in odločeval na „viču“ o svoji osodi. Toda ti pojavi se niso razvili iz slovanskega duha, ampak šele pozneje pod vplivom nemške Hanse. Drugače pa lahko trdimo, da nimamo v starem slovanstvu nikjer sledov demokratičnih vlad. Povsod vladajo vojvodi ali knezi absolutno ali pa omejeni od aristokracije. Posamezni primeri demokra-

¹⁾ Zgodovinski viri za vladanja Rjurikovičev — najstarejša poročila imamo iz vladanja Svjatoslava Igoreviča, očeta Vladimirja Velikega Prosvetitelja, od njega dalje nazaj imamo samo nekaj pretrganih, nejasnih opazk — govore o „viču“ jako malo. Pripovedujejo se na dolgo in široko čisto nevažni čini knezov, majhnostni pohodi, neznatni prepiri i. t. d., toda o „viču“ samo par slučajnih opazk. Ako bi bilo „viče“ poleg kneza tako važen činitelj, bi morali gotovo tudi: obširneje govoriti o njem.

Ruska zemlja in ruski narod ni knezom Rjurikovičem nič. Prepirajo se za kneževine, bore se zanje, jih trgaio in krpajo neprestano in si vedno menjavajo svoje kneževine. Za zemljo in narod jim ni, marveč le za „danj“, t. j. za sužnje, kože, vosek, med i. t. d. In ljudstvo trpi čisto mirno in vdano to svojo usodo! Samo parkrat se je oglasilo na „viču“, a to so bili čisto izjemni slučaji. Enkrat se je zbralo „viče“, da bi odgnalo posebno nevšečnega kneza. A to ni bil nikak pravičen in postaven ljudski shod ali parlamentarno zborovanje. Bil je čisto nereden in slučajen poulični naval. Enkrat je knez sklical „viče“, ker je v neki posebni težavi potreboval izredne podpore naroda.

V redkih slučajih iz staroruske zgodovine, ko se je zbralo „viče“, ni bilo to nobeno redno in pravilno zborovanje ali ljudsko zastopstvo, ampak zgolj slučajen zbor ljudskih množic, ki so se zbrale, kedar je bila posebna potreba in nevarnost ali pa, kedar je knez posebno potreboval sodelovanja naroda. Zakonika in pravilnika ni imelo „viče“ nobenega. Kdor je mislil, da je toliko veljaven, da ga bodo drugi poslušali, je lahko „viče“ sklical in kjer se je zdelo bolj ugodno, se je lahko zbralo.

Morda je imelo v predjurikovičevski dobi „viče“ več pomena. To bi mogli sklepati iz opazke v povesti o smrti Igorjevi, ko pravijo Derevljani: „Naši knjazi dobri sut.“ Potem pa kar njihovi „boljši možje“ vodijo vso stvar. Oni sklenejo ubiti Igorja, oni hočejo potem omožiti vdovo Olgo s svojim knezom Malom. Imajo torej kneze in celo več in „dobre“, a vendar se o vseh rečeh posvetujejo le njihovi „boljši možje“ na „viču“ in knez je pri vsej zadevi, ki se vendar v prvi vrsti njega tiče, samo mutast statist. Toda morda je tukaj Nestor po svoje pobarval vso stvar, ker je hotel aristokratičnemu in absolutnemu vladanju knezov svoje dobe proti postaviti idilično demokracijo preteklosti. Če je pa v prazgodovinskih časih med Rusi res „viče“ več govorilo in vladalo kakor pozneje, je bila to samo posledica nizke kulture, ker narod še ni bil dovolj kulturn, da bi si ustvaril urejeno državo. Tako „viče“ ni bilo kakšen naraven pojav slovanškega demokratičnega značaja in reden, pravičen način vladanja, kakor grška „agorá“, ampak samo slab, sirov surogat popolnejše vlade, ki je moral v težavnih in nevarnih položajih pomagati, ker ni bilo nobene urejene vladne oblike.

tizma se, ali stalno gube daleč nazaj v megleno preteklost, da ne moremo iz njih sklepati ničesar, ali pa se razlože s pomanjkanjem kulture.

2. Prvi poizkusi omejiti ruski absolutizem so bili torej „zemski sobori“, ki jih je prvič sklical v veliki državni zadregi car Ivan Grozni (!) Teorija „zemskih soborov“ igra v šoli ruskih Slovanofilov veliko vlogo. Ustanovitelj te šole je bil Aksakov in za njim Homjakov. Imela je na Ruskem velik, odločujoč in tudi poguben vpliv; vplivala pa je tudi na druge Slovane. Poljaki jo imenujejo kasioni panslavizem „panslavizem državne blagajnice.“ Po njihovi teoriji hoče slovanski duh, da stoji na čelu države absolutni car-batjuška, njemu na strani pa staroruski „zemski sobori“, a le s posvetovavnim glasom, ker moč carjeva ne sme biti omejena. Absolutizem in pravoslavje sta glavni dogmi tega slovanofilstva; ruske birokracije ne mara, mu ni slovanska dovolj, pač pa je našel, da je prastara čisto slovanska institucija „zemskih soborov“, ki imajo samo pravico svetovati, a ne sklepati.

Kaj je torej s temi „zemskimi sobori?“

Meni se zdi, da tudi pisatelj navedene brošure, dasi nasprotnik „kasionih panslavistov“, pripisuje preveč važnosti „zemskim soborom“.

Mi ne vemo o teh zemskih soborih skoraj ničesar, dasi so se vršili že v časih, iz katerih imamo mnogo zgodovinskih virov, cele kope sočasnih in somestnih kronik i. t. d. Iz tega se vidi, da se jim ni pripisovala nobena važnost in da niso imeli nobenega vpliva. Čudno bi tudi bilo, da bi ravno car Ivan Grozni hotel omejiti svoj absolutizem z neko demokratično institucijo, ko je vendar ravno on v krvi tisočernih mirnih in nedolžnih meščanov zadušil najbolj razvito slovansko demokracijo — Novgorod.

Zemski sobori so obstajali od leta 1548—1698, to je od Ivana Groznega do Aleksija Mihajloviča; pravno so se obdržali do Petra Velikega. V teku teh 150 let so se zbrali 32krat, torej povprečno vsako 5.—6. leto. O 15. izmed njih ne vemo drugega, kakor to, da so bili sklicani; najpopolnejši, takorekoč idealni, je bil sobor iz leta 1613, ki so se ga udeležili tudi kmetje, in ki je poklical na prestol Mihaela Romanova, pradedu vladajoče ruske rodbine.

Slovanofili poudarjajo zlasti, da je sobor smel samo „svetovati“, a ne „sklepati“, — da bi tako za idejo lažje pridobili vladajoče činitelje. Drugače sodijo o njih „zapadnjaki“, katerih glavni predstavnik je profesor V. Latkin, ki je napisal knjigo: „Sobory v drevnej Rossii“. S. P. 1885. On trdi, da davni Rusi niso imeli jasnih in natančnih pravnih definicij, torej tudi ne pojma o značaju „posvetovavnem“ in o

„omejujočem.“ To se vidi tudi iz tega, kar nam je sporočenega o „zemskih soborih.“ Nobene ustave, nobenega pisanega določila, kako naj se zbirajo, kako naj poslujejo, ni bilo. Sklical jih je car, kedar je bil v veliki zadregi, iz katere si ni znal pomagati, bodisi radi nesrečne vojske ali radi notranjih homatij, ali pa so se zbrali, kedar ni bilo vladarja in je bilo treba voliti novega. Popolnoma napačno je označil K. Aksakov na kratko „zemske sobore“: carju sila vlade, — zemlji sila misli. Da „zemski sobor“ ni bil samo carjev svet, se razvidi tudi iz tega, da v teku 150 let ni bilo sklepa zemskega sobora, katerega bi car ne potrdil. To je tudi čisto naravno, ker je car sklical sobor le tedaj, če sam ni vedel kaj početi. Večkrat se je zbral sobor, da je volil vladarje: Borisa Sodunova, Vasilja Šujskega, Vladislava Vaso, Mihaela Romanova. Za Aleksija Mihajloviča je izdelal zemski sobor po „Statutu Litvinskem“ slovečo ustavo, zvano „Uloženje“, ker tudi ni bilo samo „sila misli,“ ampak je poseglo celo globoko v administracijo. Drugi sobori so se pečali z zadevami vojne ali miru, omejevali so pravice duhovščine do zemlje, dovoljevali davke na vojno i. t. d. Na eni strani so torej imeli sobori veliko večji pomen, kakor samo carjevih svetovavcev. Na drugi strani pa spet niso imeli velikega pomena. Podpisovali so se vedno z „rabi tvoji“, ker že samo priča, da niso čutili v sebi nobenih pravic. Tudi se jim ni pripisoval poseben pomen ne na Ruskem, ne v tujini. Ivanu Groznemu, ustanovitelju „zemskih soborov“, je pisal poljski kralj Štefan Batorý, ki je gotovo poznal ruske razmere, l. 1580: Pravični in pobožni vladarji se skušajo porazumeti s podložnimi v zadevah vojne in miru, da bi storili svoje sklepe po tem, ko so zaslišali njihovo mnenje; tako ravnamo mi, toda ti nimaš o tem niti pojma.“

V „zemskem soboru“ ni bilo nikdar nobene opozicije. Samo enkrat se je v njem zaslišal glas, ki se je pritoževal zoper samovoljo in brezvestnost uradnikov. Drugače so vedno vsi le zatrjevali svojo dobro voljo poslušati vladarja, govorili o „neomejeni dolžnosti poslušati carja“ i. t. d.

Tudi „zemski sobor“ se torej ne more smatrati za poizkus, omejiti absolutizem, še manj pa more služiti za podlago slovanofilstvu. Poleg povesti o prihodu Rjurika in njegovih Varjagov ni morda bolj prepornega vprašanja v ruski zgodovini, kakor je vprašanje o „zemskih soborih.“

3. Resnični poizkus omejiti carjevo vsevlado so bile takozvane „volivne kapitulacije“, ki so se vršile v 16. in do sredine 17. sto-

letja, čisto sporadno pa še v 18. veku, torej skoraj istodobno z „zemskimi sobori“. Toda ta akcija ni imela nobenega uspeha. Bojarstvo je preveč strl Ivan Grozni, ki je mučil celo najimenitnejše rodove in vrzeli nadomestil z mongolskimi veljaki. Ker je proti „bojarski dumi“ vedno ostal tudi narod, ki je bil že navajen na absolutnega vladarja, je bilo vsakemu carju lahko, odpraviti kapitulacije, na katere je prisegel in udušiti vsak poizkus bojarjev, omejiti absolutno vlado. Tudi ti poizkusi niso zrastle iz ruskega naroda, ampak bojarji so se vzorovali na poljskih in švedskih stanovskih tovariših.

4. Daljni poizkus omejiti „samodržavje,“ je naredila carica Katarina II. s svojim „nakazom“, s katerim je pozvala l. 1767 v Moskvo zastopnike celega cesarstva, celo aziatskih kočevnikov. Šlo se ji je samo za ploskanje Evrope in za hvalo francoskih enciklopedistov. Ko je dosegla, kar je hotela, jih je poslala spet domov. Original tega „nakaza“ je sestavila sama cesarica in se hrani v peterburški „akademiji nauk“. Nemški prevod z lastnoročnim pismom je poslala Frideriku Velikemu. V njem priznava, da ji je dal misli, ki so izražene v „nakazu“, Montesquieu z „L'esprit des lois“ in „Beccari“ s „Traité des délits et des peines“. S stilističnim opiljenjem „nakaza“ se je trudila dve leti. Friderik ji je delal v odgovor velikanske komplimente: Ona je prva, ki je dala narodu tako imeniten dar, (sam ga ni hotel dati. Op.) Grki bi jo prišteli brez dvojbe med bogove in ji dali mesto med Solonom in Likurgom. Ruski narod je treba radi tega smatrati za najsrečnejši na svetu. — Berlinska akademija jo je radi tega imenovala za častno članico. Tudi Voltaire ji je pisal jako pohvalno pismo. Opazke vredno je še, da je imenovala Katarina II. v svoji „instrukciji za gubernatorje“ iz leta 1775. svoj „nakaz“ neumno klepetanje. Ko so se čuli o tem zboru zastopnikov nekateri bolj liberalni nazori, se je razjezila; da bi jo poslanci spet potolažili, so ji ponudili tri naslove na izbiro: „Velika“, „Modra“, in „Mati domovine“. Odločila se je za tretjega. V zboru se je oglašil vsak, kedar je hotel in kakor je hotel, največkrat se je še oglašal dvorni norec, ki je poslance dobro zabaval s svojimi dovtipi. Krepko je povedal zastopnik Samojedov: „Mi pasemo mirno naše jelene in ne potrebujemo nobenih postav. Če pa hočete, le naredite postave za naše sosede Ruse in za uradnike, da bi nam ne kradli.“

Prehajamo v najnovejšo, bolj znano rusko zgodovino. Radi tega bom poročal o daljšem razvoju le sumarično.

5. Zopetni poizkus omejiti samodržstvo je bil načrt ustave Sprenskega in Novosileova za Aleksandra I. Pri nestalnem značaju

carjevem se niso ti načrti dali uvesti v življenje. Prav narobe! Proti koncu svojega vladanja se je vedno bolj utrdil v samodržavni misli in Rusija je postala težišče „svete zveze“ in največja nasprotnica ustave.

6. Vsi ti poizkusi so šli legalno pot od zgoraj navzdol. Revolucijsko pot od spodaj navzgor so nastopili dekabristi. Ta revolucija se imenuje dekabristična in udeleženci dekabristi, ker je vzbuhnila po smrti Aleksandra I., meseca decembra 1825. Po celi Rusiji se je razširila tajna organizacija; pripadali so k nji udje najplemenitejših rodov. Pri stvari je bilo več romantizma kakor preudarka. Edini trezni, v resnici genialni človek je bil voditelj Pestel. Ko je umrl Aleksander I., so hoteli zarotniki oklicati za carja velikega kneza Konstantina, ki je bil takrat v Varšavi, proti Nikolaju I., mlajšemu bratu Konstantina. Trenutek je bil ugoden, toda vsled neodločnosti so zamudili vse. Ko so veleli načelniki podložnim vojakom, naj kriče: „Živijo Konstantin in konstitucija!“ so ti kričali: „Živijo Konstantin in njegova žena Konstancija!“ Nikolaj je dal glavne zarotnike pobesiti, druge poslati v Sibirijo ali jim je naložil drugačne kazni. Celu svojemu bratu Konstantinu je pisal: „Pas de misericorde pour ceux-là!“ Zanimivo je še, da so bili dekabristi prvi zavedni slovanofili in nasprotniki Nemcev.

7. Dekabristi so bili uničeni in poljska revolucija zadavljena. Za Rusijo je nastopila doba najhujše reakcije. Nikolaj I. je videl vzrok vsega zla v „liberalizmu“, ki se je zanesel na Rusko po francoskih vzgojiteljih, francoskih knjigah in francoskih šolah v duhu enciklopedistov. Radi tega je prepovedal ruski mladini hoditi na francoske šole, hotel je, naj bi se učila rajši na nemških vseučiliščih. Toda s tem je prišla Rusija z dežja pod kap. Na nemških šolah se mladina ni učila „strahu božjega in dobrih običajev,“ kakor je mislil car, ampak je prišla pod vpliv nemške filozofije Hegela, Schellinga, Fichterja, ki je bila na vsak način bolj globoka od plitvih enciklopedistov. To se je kmalu poznalo doma na Ruskem. Zarota Pietsaszavskega l. 1849. sicer ni imela nobenega pomena, toda nastali sta dve šoli: „slovanofilov“ in „zapadnjakov“, obe sovražni vladajočemu sistemu. Prvi so se zagledali v predpetrovo dobo, katero so idealizovali, drugi so našli svoj vzor na zapadu. Glavno orožje, s katerim se je borila ruska duševna opozicija proti reakciji je bila satira, ki se je razvila do klasične popolnosti. Smejal se je car, smejal činovništvo, smejal ves narod do solz Gogoljevemu „Revizorju.“ Orožje satire je zmagovalo.

8. Aleksander II. je hotel biti „liberalen,“ napreden, svobodoljuben vladar, a bil je nestalen in podlegal je vedno raznim vplivom. Celu

njegovo vladanje je obstalo v neprestanem laviranju med liberalnimi reformami in strogimi represalijami. Radi tega tudi ni razven osvoboditve kmetov storil ničesar za reformo države in ko se je slednjič odločil podpisati ustavo, je bilo za nekaj ur prepozno. Ko se je ukaz že tiskal, ga je zadela bomba nihilistov. Po dolgi reakciji za časa njegovega sina Aleksandra III. je buhnilo revolucijsko gibanje, ki se je sedaj že razširilo na najširše mere, z novo silo na dan. Absolutizem se je po dolgi borbi stresel in padel in prišla je konstitucija dne 30. oktobra 1905.

Novosti o sv. Cirilu in Metodu.

Poroča dr. F. Grivec (Ljubljana).

Življenje, delo in pomen sv. slovanskih apostolov je eno najzanimivejših in najtežjih vprašanj cerkvene in kulturne zgodovine. Ogromna je že literatura o tem vprašanju, a vendar je še mnogo nedognanega. Nova znanstvena odkritja v tem vprašanju niso izključena. V časopisu „Archiv f. slav. Philologie“ l. 1906, str. 161–255 je objavil V. Jagić tri razprave sodobnih raziskovalcev o tem vprašanju. V uvodu (161–162) Jagić že naprej opozarja, da je v teh razpravah mnogo subjektivnega in nedokazanega; vendar je prepričan, da to znanosti in resnici ne bo v škodo, temveč v korist, ker lahko pripomorejo, da se odpro novi pogledi v to vprašanje.

V ruskem „Žurnalu ministerstva prosvěščenija“ je ruski slavist Lamanskij več let priobčeval dolgo razpravo o sv. Cirilu in Metodu (Vita Cyrilli). Jagić je povzel (162–186) poglavja objavljena l. 1903 in 1904. Lamanskij si posebno prizadeva dokazati, da je Konstantin (Ciril) pred svojim odhodom na Moravsko deloval na Ruskem; Chazaria v dotičnih rokopisih ima pomeniti Rusijo. Za to hipotezo navaja poleg drugih tudi tale dokaz: v 11. veku je bil cerkveno-slovanski jezik na Ruskem že tako uglašen, da je treba začetek cerkveno-slovanske literature na Ruskem postaviti že koncem 9. stoletja. Lamanskij priznava, da so bili bizantinski menihi Ignacijevi pristaši, torej Focijevi nasprotniki; Konstantin (Ciril) pa je bil po mnenju Lamanskega velik občudovavec Focijev in pristaš njegove cerkvene politike. Focij je hotel za cerkev pridobiti nove čvrste narode in tako okrepiti propadajočo bizantinsko

cerkev, da bi se lažje branila proti Rimu. Ciril in Metod pa naj bi bila njegovo orodje. — Ko je Konstantin v Rimu zvedel in morebiti na lastna ušesa slišal, kako je papež in kako so Ignacijevi pristaši, njegovi sobratje menihi, obsojali Focija, ga je to gotovo zelo bolelo in morebiti pospešilo njegovo smrt. — Gotovo ganljivo, a nedokazano! — Jagić na str. 186 po pravici pripominja, da je vse dokazovanje preveč subjektivno; slavjanofilsko stališče, ki prezira zapadne Slovane, se preostro kaže; cela razprava je sijajno izpeljana po načelu „stat pro ratione voluntas.“

Še subjektivnejši in drznejši je berlinski profesor A. Brückner (Poljak). L. 1903 je v „Wissenschaftl. Beilage zur Allg. Zeitung“ objavil „Thesen zur Cyrillo - Methodianischen Frage“; pod istim naslovom je članek ponatisnjen v „Archiv f. slav. Phil.“ str. 186 — 218. Brücknerju je vsa literatura o sv. Cirilu in Metodu že preobširna; zato hoče v 12 kratkih tezah celo vprašanje pojasniti in v novo luč postaviti. Najbolj drzne in „nove“ so teze: 1. Vse tri legende o življenju sv. Cirila in Metoda, latinska (italska) in obe moravski (izraz „panonski“ ni pravi) so delo enega in istega pisatelja — Metoda; vsebino latinske (italske) legende je samo diktiral, moravski (panonski) legendi pa je sam pisal, zadnje stavke v „Vita Methodii“ pa je pripisal kak učenec. — 3. Te tri legende niso le hagiografski spomeniki, ampak „ausgesprochene Tendenzschriften.“ — 7. To so naravnost „Lügenden.“ — 9. Oba brata sta bila Focianca in nespravljiva sovražnika Rima. Te teze Brückner le kratko dokazuje z ničmanj drznimi in brezobzirnimi dokazi. Vse pa sloni na nedokazani hipotezi, da so tri legende delo sv. Metoda. Sv. Metod — kakor trdi Brückner — si je izmišljeval in potvarjal zgodovinska dejstva, kakor je zahtevala tendenca, da bi opravičil vpeljavo slovanske liturgije. Sv. Ciril pa je bil Focijev „intimus“, na vsak način je hotel grško cerkev okrepiti proti Rimu; v ta namen je bil pripravljen papeže varati in slepiti. Metod je bil bolj focianski kakor Focij sam. Delo sv. slovanskih apostolov je bilo za Slovane škodljivo. Svetopolk je modro, pravično in milo ravnal, ko je pregnal Metodove učence. — Proti temu je zadosti pripomniti, da je podlaga celega dokazovanja gotovo napačna in s tem je vse dokazovanje Brücknerjevo podrti. Tri legende o sv. Cirilu in Metodu gotovo niso delo sv. Metoda; kaj takega se ne da dokazati. —

V prvem dostavku (218—222) odgovarja poljskim in drugim nasprotnikom in kritikom; svoje stališče tukaj še odločneje poudarja. Celotno delo sv. Cirila in Metoda je po njegovem mnenju izvrstno izpeljan

Focijev bojni načrt proti Rimu. – V 2. dostavku (222 – 229) odgovarja bolj milo K. Potkańskega knjigi: Konstantin i Metodyusz. Kraków 1905. Str. 145. Knjigo hvali, da je pisana objektivno in jasno, a da se preveč drži tradicionalnega stališča in ne ovrže njegovih tez.

Iv. Franko (Rusin) v „Beiträge zur Quellenkritik der cyrillo-methodianischen Legenden“ (229 – 255) pred vsem dokazuje, da ima italska legenda najmanj zgodovinskega jedra. Sploh precej izpodkopava podlago Brücknerjevega dokazovanja in svari pred prenačnimi zaključki na podlagi legend.

Kakor je videti, te drzne nove hipoteze res niso zelo nevarne, ker so slabo podprte. Morebiti bodo še kaj koristile dobri stvari, če bodo posebno v bogoslovsko izobraženih krogih zbudile več zanimanja za to tako zanimivo in za vso cerkveno in kulturno zgodovino tako važno vprašanje.

Eden prvih strokovnjakov v ciril-metodijskem vprašanju F. Snop ek (arhivar olomuškega nadškofa v Kromerizu) posebno poudarja, da bogoslovsko vedo preveč zanemarija to eminentno bogoslovsko in cerkveno vprašanje. Gotovo ni častno za slovansko bogoslovsko vedo, da to polje skoraj popolnoma prepuščamo bogoslovsko neizobraženim laikom. Zato so tem dragocenejša študije F. Snopka, ki bogoslovsko izobrazbo združuje s temeljitim strokovnjaškim poznavanjem tega vprašanja. Le žal, da je ta učenjak preskromen in preboječ (referent je osebno dobro znan s tem originalnim možem) in si ne upa pisati obširnejših sistematičnih razprav; piše le kratke, nekako fragmentarne članke.

V brnski „Hlidki“ l. 1904 in 1905 (pod naslovom „Studie cyril-lomethodějske“) dokazuje, da je panoski legendi spisal bolgarski škof Klement, ki pa ni bil Metodov učenec, ampak Focijev pristaš, izobražen v Carigradu. V panoskih legendah se različno kažejo focianske tendence. Italska legenda je starejša. Pregledno poročilo o teh razkosanih, premalo preglednih člankih se nahaja v „Slavorum lit. theol.“ 1905 str. 77 in 107, 1906 str. 176 – 177.

Legende so nezanesljiv vir; treba jih je previdno rabiti v soglasju s popolnoma zanesljivimi viri, kakor so odloki in pisma rimskih papežev. Iz teh virov, katerih pristnosti nihče ne taji, Snop ek dokazuje Metodovo pravovernost, ki sta jo papeža Hadrian II. in Janez VIII. popolnoma kompetentno potrdila (Hlidka 1905 št. 10 – 12.) V „Hlidki“ 1906 (št. 5 – 11) pa dokazuje pravovernost Metodovih učencev posebno iz lista Štefana VI. do Svetopolka in iz njegove instrukcije (commonitorium) legatom, poslanim na Moravsko l. 885 ali 886.

Učeni članki T. Lempla S. I. v „Voditelju“ l. 1900 (o potovanjih sv. Metoda v Rim), 1902 (o škofovskem redu sv. Cirila) in 1907 (Pripombe k zgodovini sv. C. in M. — str. 1 -- 26) pojasnujejo nekatera temna ali prepirna vprašanja iz življenja sv. Cirila in Metoda. Ker so ti članki našim bravcem lahko pristopni, mi ni treba o njih obširneje poročati. Članki so res vredni pozornosti in zanimanja izobraženega občinstva. Pisatelj bi gotovo storil veliko uslugo bogoslovski in slovanski znanosti, ako bi rezultate svojih raziskavanj priobčil v kakem mednarodnem znanstvenem časopisu, n. pr. v „Slavorum litterae theol.“ —

Pristni in zanesljivi viri torej dokazujejo pravovernost sv. Metoda in njegovih učencev. Če legende, ki so le drugoten in nezanesljiv vir, temu nasprotujejo, je to nesoglasje najjasnejši dokaz, da teh legend ni pisal niti Metod, (kar predrzno trdi Brückner), niti kateri njegovih učencev.

* * *

Najzanimivejša novost o našem vprašanju je pa češka izdaja J. Wilpert-ove knjige o slikah v stari rimski baziliki sv. Klemena.¹⁾ Kakor je videti, knjiga ni samo prevod laške Wilpertove knjižice „Le pitture della basilica primitiva di San Clemente“ (Roma 1906), ampak z novimi dokazi izpolnjeno delo. Prevod je oskrbel že omenjeni češki strokovnjak v ciril-metodijskem vprašanju F. Snopek. Knjiga je posvečena olomuškemu nadškofu Fr. S. Bauerju.

„Ko so se za praznovanje tisočletnice prihoda sv. Cirila in Metoda na Moravsko povsod delale veličastne priprave, so na prošnjo Slovanov začeli kopati v častitljivi baziliki svetoklemenski v Rimu, da bi našli ostanke sv. Cirila. Dasi glavni namen ni bil dosežen, se je vendar izvršilo eno najvažnejših odkritij; odkrili so prvotno baziliko in v nji mnogo dragocenih slik. Zasluga za to odkritje pripada poglavitno Slovanom, posebno olomuškemu nadškofu kardinalu Fürstenbergu, ki je žrtvoval znatne vsote za izkopavanje.“ Tako piše Wilpert v posvetitvi.

O vsebini Wilpertove knjige je po laški izdaji poročal že „Kataloški Obzornik“ l. 1906 (str. 424 — 28). Zato se hočem tukaj dotakniti le tistih točk, ki pojasnujejo prepirna vprašanja o življenju in značaju sv. Cirila in Metoda.

Med odkritimi slikami sta posebno dve, ki sta najtesnejše zvezani s sv. slovanskima apostoloma. Ena predstavlja prenos ostankov sv. Kle-

¹⁾ Josef Wilpert, Malby v dřevní basilice svatého Klimenta. Kromeríž 1906. Str. 59. 4 slike v tekstu, 10 slik v prilogi.

mena, druga pa, kako sv. Ciril stopa pred prestol božjega Sodnika. Teh slik arheologi dozdej niso prav umevali. Slavni arheolog Wilpert, ki se je po vsem svetu proslavil s svojim delom o slikah v katakombah, je tudi tukaj pokazal svojo strokovnjaško spretnost in bisirounnost.

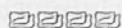
O pogrebu sv. Cirila in o prenosu ostankov sv. Klemena pripoveduje takoiimenovana italska legenda. Ta legenda ima pa posebno v odstavku o pogrebu sv. Cirila tako napačne ali celo nezmislne podatke, da gotovo ni iz 9. stoletja, vsaj v celoti ne. Sedanjo obliko je mogla dobiti legenda šele v 12. stoletju, ko so prenesli rakev sv. Cirila iz prvotne bazilike v sedanjo cerkev sv. Klemena, — (24.) Legenda je nastala na podoben način kakor mnogo drugih legend iz one dobe. Pisatelj legende je hotel povišati slavo sv. Klemena in sv. Cirila; ker ni našel mnogo zgodovinskih podatkov, zato je gotovo z najboljšim namenom dodal nezgodovinske okraske (46 — 48). Tako sodijo strokovnjaki, arheologi in zgodovinarji o zgodovinskih neresnicah o legendah sploh in posebe v italski legendi. Kako lahkomišljeno je torej mnenje Brücknerjevo, ki z nekako časnikarsko lahkoto in površnostjo trdi, da je sv. Metod kriv zgodovinskih neresnic v italski legendi, češ da jo je on narekoval!

Na sliki, ki predstavlja prenos ostankov sv. Klemena, sta naslikana dva škofa, eden je sv. Ciril, drugi sv. Metod. Zato se Wilpert odloča za mnenje, da je škofovsko posvečenje sv. Cirila vsaj jako verjetno, če ne gotovo (str. 30 in 39). To je nov dokaz za trditev T. Lempla S. I. v „Voditelju“ l. 1902.

Čudno je to, da je sv. Ciril na obeh slikah naslikan s tonzuro, kar nasprotuje vzhodnemu obredu. Da rešimo to težkočo, ni potrebno, da bi slikarja dolžili netočnosti. Saj je mnogo dokazov za latinski obred prvotne slovanske liturgije. Posebno bistroumno je to dokazal Fr. Snopak z novim dokazom iz panonske legende („Žitie sv. Konstantina“) v Hlidki l. 1906 (št. 10 in 11). V tiskanih izdajah te legende se bere o sv. Cirilu: ‚vesj cerkovnyj čin preložiti; ta stavek navadno tolmačijo tako, da je preložil vse cerkvene knjige. Toda trije najboljši rokopisi te legende imajo namestu ‚preložiti‘ — ‚priimj‘ ali ‚priemj‘; edino pravi prevod te variante je: totum ordinem ecclesiasticum recepit, t. j. sprejel je ves latinski obred. To razlago je po F. Snopku sprejel tudi Wilpert (str. 47 — 48).

Delo Wilpertovo bo gotovo mnogo pripomoglo k pravemu umevanju življenja in značaja sv. Cirila in Metoda. Kakor zanesljivi pisani spomeniki, tako tudi starodavne slike pričajo o svetosti in pravovernosti

sv. Cirila in Metoda (Wilpert posebno na str. 35. in dr.). Cerkevni zgodovinarjem in slavistom bode Wilpertovo delo gotovo v spodbudo, da bodo še z večjo ljubeznijo in marljivostjo revidirali dosedanje raziskave in nadalje raziskavali o sv. Cirilu in Metodu.

Kulturni pomen ruščine.

(Poroča dr. A. Ušeničnik).

Do zadnjega časa so govorili Nemci o Rusih le s posmehom. Rus jim je bil barbar. To se je izpremenilo. Nemci se marljivo uče ruščine, ruska književnost prodira v vedno širše sloje, in že se vprašujejo nemški pedagogi, ne bi li kazalo uvesti ruščino kot učni predmet na gimnazije? Da bi se to vprašanje lažje rešilo, je napisal prof. dr. Paul Maerker, znanstveno brošuro o kulturnem pomenu, o kulturni vrednosti ruščine.¹⁾

Kdor hoče zares poznati kulturo kakega naroda in si osvojiti, kar je v njej dobrega in lepega, mora pred vsem znati jezik tistega naroda. Kako je torej z rusko kulturo? Ali je vredno seznaniti se z Rusijo?

Rusija, po obsegu največja država, kar jih je videla svetovna zgodovina (22 mil. *qkm*), s 130 mil. prebivavcev, ima v kulturnem oziru neko dvoličnost. Genialni Peter V., Katarina, Aleksander so uvedli zapadno kulturo, a ni se še posrečila popolna harmonija med to kulturo in osobitostjo ruskega naroda.

Podlaga za stvarno kulturo je v Rusiji jako ugodna. Kljub divjemu izsekavanju je v Rusiji še vedno 155 mil. hektarjev gozda, torej več kakor ga ima katerakoli evropska dežela. Rodovitnost „črne zemlje“, ki pokriva 1 mil. *qkm* šest metrov na globoko, pa je tolika, da se more ž njo meriti kvečjemu Amerika. Do 900.000 *qkm* je še nerodovitnega sveta, ki bi se pa dal obdelati in izpremeniti v cvetoče poljane. In v tej zemlji in na tej zemlji je neizmerno bogastva. Na Kavkazu, Uralu in v Sibiriji leže še silni zakladi platina, železa, premoga, soli, nafte, dragocenih kovin in kamenov (jaspisa, malahita i. dr.). Po gozdih

¹⁾ Der Kulturwert des Russischen. Berlin. Weidmannsche Buchhandlung. 1905.

je še polno divjačine in živali z dragoceno kožuhovino, po jezerih in rekah rib. Samo evropska Rusija daje na leto 11 mil. starih centov rib. Neizmerni pašniki lahko prerede silno živine. Poleg tega je po gozdih polno jagod in gob; polja rode rž, pšenico, turščico, melone; Krim in Kavkaz izvrstno vino; onkraj Kavkaza so pokrajine polne oljik, murv, riža, pavole, cukrne trstike. Tudi podnebje je ugodno.

Dani so tudi pogoji za duševno kulturo. Rus je miroljuben in spravljiv. Celo če je pijan, pravi Maerkel, ostane ljubezniv in krotak. Sicer pa, pravi Maerkel je statistično dokazano, da Rusi popijejo manj „vodke“ kakor pa Nemci. A prav tako je v boju za domovino neustrašen in pogumen. Tudi v socialnem oziru ima vsa prava svojstva. Spolne razmere so jako zdrave: na 100 mož je v Rusiji 101 ženska, ženijo se s 24 leti, možé z 20; na tisoč prebivavcev pride po 8 $\frac{1}{2}$ zakonov, na družino po šest otrok. Ljubezen Rusa do otroka je v prislovici. Občevanje v družbi je neprisiljeno, brez naslovov; razmerje med vladarjem in ljudstvom pa tako pristrčno, da se v tem nobena dežela ne more primerjati Rusiji. Tudi stanovsko so pogoji za kulturo pravi: 84 $\frac{0}{10}$ je kmetov, torej razmerje, ki je socialnim politikom kot pogoj najvišje kulture naravnost idealno. Darovitost Rusa je izredna, za jezike čudovita. Mali kupci v Peterburgu, pravi Maerkel, ki imajo opravila zlasti s tujimi mornarji, govore vse jezike sveta, dasi se niso nobenega učili. Tudi njih ročnost in spretnost je izredna. Rus, pravi prislovica, v gozd jaha na sekiri, nazaj pa se pripelje (t. j. s samo sekiro gre v gozd, nazaj grede ima že voz; ki ga je v gozdu iztesal.) Rus je zgovoren, dober dialektik, izvrsten jurist. V pogovoru rad rabi pregovore, kar kaže njegovo spekulativno nadarjenost. Velika je tudi v Rusu dovezetnost za poezijo; religioznost njegova je globoka.

„Mi Nemci, pravi Maerkel, naj bi si dobro premislili, in naj bi ne odrekli Rusom kulturnih zmožnosti. Rusi so največji slovanski narod, so Indogermani; Velikorusi, ki jih je 60 mil. ter torej določujejo značaj vsemu carstvu, imajo poleg finskih in tatarskih prvin mnogo germanskega v sebi. Če torej nočemo odrekli kulturne zmožnosti sebi, je tudi Rusom ne smemo. Njih lehka, sangvinična čud je celo neka prednost, ki je mi nimamo. Zato imenujejo Ruse severne Francoze.“

Zakaj torej kljub vsem tem pogojem vendarle ruska kultura ni ravna zapadni, dasi ni pod površjem? Tega, pravi Maerkel, je kriv „nezgodovinski“ razvoj. Rusija je bila prehodišče preseljevanja narodov; početki nje političnega razvoja so bili jako neugodni; bizantinski vpliv duhomoren; zlasti pa je stoletni tatarski jarem oviral Rusijo na poti

napredka. Za ves kulturni napredek je imela Rusija doslej komaj 200 let na razpolago. Kaj časa leži v Nemčiji med Ulfilom, Lutrom, in Goethejem, a v Rusiji so se po razmeroma tako kratkem času kulturnega razvoja pojavili Puškin - Tolstoj - Gorkij!

Najhujša rana Rusije je žalostni položaj poljedelstva. Kriva je tega birokracija, ki je skrbno varovala privilegirane stanovce, a zemarjala kmeta. Sploh je „činovništvo“ prava rak-rana Rusije. Vsi privilegirani stanovi so prosti davka ter imajo polno pravic, kmetje so malone brezpravni. Tako je nastal prepad med bogatini in revnim ljudstvom in Rusija je v svojem bogastvu – revna. Tu je treba modre reforme in pametne zakonodaje. Trgovina se že itak vedno lepše razvija, poskrbeti bo treba še za napredek živinoreje in gozdarstva. V umetnosti in literaturi so Rusi že po vsem svetu na glasu; njih umetna obrt je vzbudila po vseh svetovnih razstavah v Londonu in Parizu upravičeno pozornost; za vedo je ustanovljenih cela vrsta akademij, bibliotek, muzejev; premalo je pa storila Rusija doslej za šolstvo.

Če se pa ozremo na nemirno valovanje, ki se javlja prav sedaj po vesoljni Rusiji, je to hrepenenje po nečem le znamenje, da bi se Rusija kljub neki prirojeni malomarnosti rada osvobodila spon in ovir, ki jo še zadržujejo na poti kulturnega napredka.

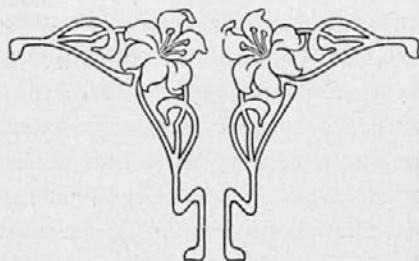
Rusija, sodi Maerkel, ima še veliko kulturno missijo v bodočnosti. Azija po večini še ni odprta naši kulturi, ponesti more kulturo na vzhod le Rusija. To kulturno missijo ji daje že zemljepisni položaj. Rusija n a r a v n o posreduje med zapadom in vzhodom. A sta še dva razloga. Mislil bi kdo na Japonce kot kulturonosce mongolskim plemenom. Toda Japonska se je skokoma in le v vnanjščini približala zapadni kulturi; v notranjščini je japonska masa še vedno azijska, barbarska. Rusi so Indogermani, a vendar je pa v njih mnogo azijskih prvin. Zato so Rusi tudi etnološko poklicani za posredovavce med Evropo in Azijo. Nazadnje pa ni misliti na Japonce, marveč na Ruse iz religioznih ozirov. „Najvišja stopinja kulture je navezana na krščansko religijo. To uči svetovna zgodovina, to je tudi znanstveno dognano po vrednosti krščanske morale.“ Japoncev je 40 mil., a med njimi je le 200.000 kristjanov. Shintoizem, religija Japoncev, je češčenje heroov, junakov in učenjakov z vsemi človeškimi napakami in slabostmi, svojo moralo pa so si morali Japonci izposoditi s Kitajskega, ker njih religija je ni mogla proizvesti. Kulturo more posredovati Aziji le krščanstvo.

Za Nemce, pravi Maerkel, so pa še bližji nagibi, da se seznanijo z Rusijo, namreč čisto praktični nagibi. „Rusi so naši sosedje. Rusija

je silno bogata. V Rusiji je za Nemce še bogato polje delavnosti . . . Kako posebna je tudi ruska umetnost, rusko slikarstvo, stavbarstvo, nje moderna literatura, ki obhaja zmagoslavje po vsem svetu! Kdo še ni čul o ruskih umetno-obrtnih izdelkih? Koga ne zanimajo ruske socialne in politične ustanove, njih religija, silne lepote ruskih dežela in njih jezik? Seveda, prvi pogoj, da je mogoče uživati tvarno in duševno vse to, je znanje ruščine . . . Kako je bilo mogoče, da smo doslej tako ignorirali sosedno deželo s 130–150 mil. prebivavcev, ki nudi toliko bogastva, da se po naših šolah nismo učili ruščine, dočim je nemščina že davno udomačena po ruskih šolah? Ali je mar Rusija tako majhna kakor Danska ali tako daleč kakor Kitajska?“

Tudi s pedagoškega stališča je dr. Maerkel za pouk ruščine. Umetnost in literatura že sedaj nudita obilo bogastva za duha. Tudi umska veda se razvija vse bolj, zlasti pravna, zdravniška, prirodoslovna in matematična. Za nravno vzgojo pa ima kulturna zgodovina Rusije kakor tudi nje vsakdanje življenje naravnost vzvišene zglede človekoljubja, požrtvovalnosti, domovinske ljubezni, ljubezni do vladarja, vdanosti do božanstva, do cerkve.

Dr. Maerkel misli, da je že sedaj pravi trenutek in naj bi se poučevala ruščina po nemških višjih učiliščih v zgornjih razredih vsaj fakultativno po 2 uri na teden! – – Ali je za Avstrijo Rusija tako daleč kakor Kitajska?

NOVE KNJIGE.

Dr. Jos. Gruden: Das soziale Wirken der katholischen Kirche in der Diözese Laibach. (B. IV. H. 1.) Im Auftrage der Leo-Gesellschaft herausgegeben von Univ. Prof. Dr. Fr. M. Schindler. Laibach. 1906. Katoliška tiskarna.

Dunajska Leonina izdaja veliko delo o socialnem delovanju katoliške Cerkve v Avstriji. Knjigo o socialnem delu Cerkve na Kranjskem, ki je pravkar izšla, je napisal predsednik slovenske „Leonove družbe“, prof. dr. Jos. Gruden. Z veseljem pozdravljamo to delo. Ni sicer obsežno (98 str.), a bogate vsebine, in sicer vsebine, ki je le častna za naš narod. Knjiga je s preprostimi datumi in številkami glasna apologija katoliške Cerkve in slovenskega ljudstva.

V uvodu je kratek pregled in zanimiva zgodovina ljubljanske škofije in nje današnje stanje po veri, narodnosti, hierarhiji, redovih in cerkvah. Malokje, pravi pisatelj, je toliko cerkvic po gričih in logih kakor na Kranjskem (320 + 1002 podružnic). To so znamenja živega verskega čustva naših pradedov.

Ker ima vse verstvo velik socialni vpliv, zato pisatelj ni mogel izločiti verskega življenja in tako je I. poglavje o verskem življenju: o rednem pastirstvu, misijonih, bratovščinah in verskih družbah, o božjih potih. Številke tega poglavja pričajo o globoki religioznosti ljudstva. Samo Marijinih družeb je 358 z 33.138 člani, a društvo sv. detinstva, društvo otrok, zbere na leto 4000—5000 K za misijone. Drugo poglavje je posvečeno vzgoji in pouku: govori o semeniščih, vzgojevališčih in učiliščih, o ustavih za zanemarjene otroke, o učnih ustanovah in o družbah za pouk in vzgojo. Jako poučen je pregled ustanov. Ne glede na zavode, ki jih je postavila Cerkev vzgoji in omiki, znašajo samo ustanove (112 jih je od cerkvenih organov, 41 od katoliških laikov) glavnico 1,392.780 K. Tretje poglavje je o splošni ljudski izobrazbi: o katoliškem tisku, o izobraževalnih društvih in ljudskih knjižnicah, o protialkoholnem gibanju, o umetnosti, slovstvu in vedi. Izobraževalnih društev je v deželi že 93. Tisk vedno bolj napreduje: „Slovenec“ ima do 4000 naročnikov, „Domoljub“ do 18000, „Bogoljub“ nad 10000, „Dom in Svet“ 3000 (letos že več),

„Katoliški Obzornik“ 1200, („Čas“ blizu 1500). Četrto poglavje obravnava karitativno delo Cerkve: o bolnicah, o ubožnicah in ubožnih ustanovah, o Vincencijevi družbi, o pogrebnih bratovščinah. Ubožne ustanove znašajo glavnico 797.800 K. Družbe za podporo ubogih pa nabere na leto nad 15000 K. Zadnje poglavje govori o socialnem delu v ožjem zmislu: o društvih, o delavski organizaciji, o gospodarski organizaciji, o skrbi za posle, o skrbi za izseljence, o ustanovah za posamezne stanove. Iz tega poglavja je razvidno krščansko socialno delo zlasti na gospodarskem polju. V „Zadružni zvezi“ je bilo leta 1905 321 zadrug, med temi za ljubljansko škofijo 100 posojilnic — rajfajzenovk (Ljudska posojilnica z letnim prometom do 50 mil.), 41 gospodarskih zadrug, 35 mlekaren, 10 konsumnih društev, 3 obrtne zadruge. Krščansko delavstvo je imelo leta 1905 17 društev, med njimi 9 strokovnih.

V dodatku govori pisatelj o pomenu treh slovenskih katoliških shodov za socialni napredek na Slovenskem. Prvi (1892 leta) je imel namen vzbuditi katoliško zavest in dvigniti prapor krščanskih načel, drugi (1900) je zasnoval socialni program, tretji (1906) je koncentriral vse sile. „Tako je Cerkev v slovenskem ljudstvu — sklepa pisatelj — socialna moč, ki čuva, pospešuje, združuje delo na vseh poljih javnega življenja.“

To je kratek iznimek iz te velevažne knjige. Omeniti moramo še zanimivih zgodovinskih črtic, ki jih je zbral pisatelj, veščak v domači zgodovini, iz slovenske preteklosti: o bratovščinah pred jožefinsko dobo (str. 15), o postanku Marijinih družb na Kranjskem (str. 16), o zgodovini božjih potov (str. 25), šolstva in semenišč (str. 31 sl.) iz zgodovine umetnosti in slovstva (str. 61, 63) itd. Tako je ta knjiga dosti verna slika kulturnega dela katoliške Cerkve na Kranjskem, spomin na preteklost, priča sedanjosti, kaŕipot v bodočnost. Če je pisatelj upal, ko je napisal to knjigo (str. II.), da bodo nasprotniki previdneje sodili Cerkev in nje delovanje, ne vemo, ali se mu bo izpolnil ta up, a izpolnil se mu bo gotovo drugi, da bo namreč ta knjiga nova spodbuda na delo. Vspodbudila bo zgodovince, da bi se začeli živahneje zanimati za kulturno zgodovino slovenskega naroda, ki nam je žalibog še tako malo poznana, a vspodbudila zlasti na novo delo za socialno blaginjo slovenskega ljudstva! A. U.

Heinrich Pesch S. I.: Lehrbuch der Nationalökonomie. I. B. Grundlegung. Freiburg, Herdersche Verlagshandlung 1905. M. 10.

V naši dobi je ena najpotrebnejših ved socialno-gospodarska. Velik del socialnega vprašanja bo morala rešiti prav ta veda. Priznati pa treba, da nimamo na izber del, ki bi v svitu pravih načel kazala pot skozi goščo tolikerih sodobnih zmot. Dobra glede načel je narodna ekonomija Liberatorijeve, a je premalo podrobna; Ratzinger je premalo sistematičen; nekatera vprašanja izvrstno pojasnjuje Vermeersch (*Quaestiones de iustitia*); najboljši je bil še morda doslej Antoinov „*Cours d' Economie sociale*“. Dr. Krek je napisal za svoje učence „*Narodno ekonomijo*“, ki obdelava domala vsa vprašanja, seveda le kratko; mnogo stvari se le bolj dotakne, namigne to in ono, a zlasti dobro kaže na praktične potrebe, na to, kako se morajo velika načela uveljaviti v podrobnem delu. Sedaj sta pa začeli naenkrat izhajati dve veliki deli. V Italiji je pravkar izšel I. del (Uvod) narodne ekonomije izpod peresa prvega italijanskega sociologa, prof. Toniolo (*Trattato di Economia politica. Introduzione. XVI + 376. Firenze 1906*). Na Nemškem izdaja veliko delo o nacionalni ekonomiji H. Pesch. Prva knjiga (XIV + 485) obsega „osnove“ narodne ekonomije. S priznано večino tolmači Pesch osnovne pojme, vrhovna načela, vodilne smotre socialno-gospodarske vede. Vidi se, da je to veliko delo dozoreli sad njegovega življenja. Druga knjiga bo obsegala splošno, tretja pa posebno narodno ekonomijo.

H. Pesch je izšel iz šole velikih sholastikov s tistim nedosežno preciznim pojmovanjem in izražanjem, šel je pa v šolo tudi k modernim narodnim ekonomom in pravnikom (učitelja sta mu bila nacionalni ekonom Erwin Nasse in sloveči berlinski vseučiliški profesor Adolf Wagner). Zato se človek že sme izročiti takemu voditelju, ki pozna prav tako pristna načela krščanske filozofije kakor moderne teorije in postulate. Kar tiče njegove metode, je opomniti, da ne izvaja nacionalno-ekonomskih nauk iz pozitivno-katoliških načel, marveč le iz načel filozofskih ved. Tako ima z nasprotniki skupno izhodišče.

Dve ideji, se nam zdi, sta vodilni in morata biti bitni za narodno ekonomijo. Prva ideja: človek ni reč, marveč oseba. Druga: človek je socialno bitje. Človek kot oseba ni torej podrejen narodni ekonomiji, ampak je nje središče in smoter. Posebej sledi iz prve ideje, da je zmoten socializem, izdruge, da je zmota individualizem, iz obeh, da je upravičen le solidarizem.

Te ideje so osnovne tudi delu H. Pescha, vendar mislimo, da bi jih bil moral še nekoliko jasneje izraziti in dosledneje izvesti. Da so pa duša vsemu delu, se vidi iz sestava cele prve knjige: 1. poglavje: Narava in človek (§. 1. človek gospodar sveta; §. 2. sredstvo gospodarstva

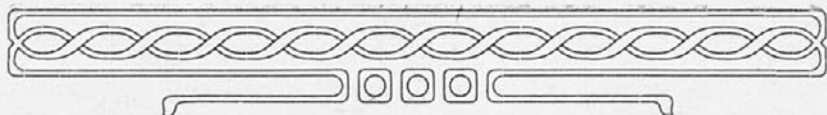
delo; §. 3. služba narave; §. 4. človek gospod sveta v družbi); II. poglavje: Družba in družboslovje (§. 1. pojem in zgodovina; §. 2. 3. evolucionistiško pojmovanje §. 4. družabni razvoj pojmovan vzročno in smotno; §. 5. bistvo človeških zvez); III. poglavje: Trije stebri družabnega reda (§. 1. družina; §. 2. država; §. 3. zasebno imetje); IV. poglavje: Narodno gospodarstvo in njega organizacijsko načelo (§. 1. teorije o stopnjah gospodarskega razvoja; §. 2. pojem: narodno gospodarstvo; §. 3. individualizem; §. 4. socializem; §. 5. solidarizem); V. poglavje: Narodno-gospodarska veda §. 1. predmet, naloga, značaj; §. 2. razmerje do drugih socialnih ved in do etike; §. 3. zakoni narodnega gospodarstva §. 4. metoda). Ta vsebina priča obenem o bogastvu knjige. Bogata je tudi literatura in dobra zgodovinska orientacija.

Najboljša poglavja v tem delu so poglavja o individualizmu, socializmu in solidarizmu. Solidarizem imenuje H. Pesch socialni sestav narodno-gospodarske vede, ki mu je družba več kakor vnanja zveza popolnoma samosvojih poedincev (proti individualizmu), ki so mu tudi poedinci več kakor popolnoma nesamosvoji deli družbe (proti socializmu). Poedinci so samosvoji, a vendar obenem člani družbe. Zato ne smejo ne poedinci razvijati se brez ozira na družbo, ne družba brez ozira na poedince. Na podlagi fizičnih in etičnih zakonov se mora ustaliti harmonija med težnjami poedincev in težnjami družbe, med blaginjo delov in blaginjo celote. Tak etični zakon je pred vsem zakon socialne pravičnosti, ki se pa ne bo uveljavil brez ljubezni. Solidarizem uči torej bistveno to, kar krščanski socializem, kar krščanska demokracija. Dobro zavrača Pesch individualizen in socializem (marksizem in revizionizem, ter dokazuje, da je upravičen le krščanski solidarizem.

Želimo le, da bi znamenito delo našlo če ne mnogo bravcev, vsaj nekaj miselcev tudi v naših vrstah, ki bi razbrali iz dela najboljše in ponesli dalje v široke sloje.

A. U.

LISTEK.

Kulturni boj na Francoskem. —

Da je namen francoskega jakobinstva v sedanjem boju usužnjiti Cerkev državni omnipotenci in tako počasi Francijo razkristjaniti, to ni le misel papeža Pija X. in vseh katoličanov, marveč to so izpovedali tuintam tudi sedanji francoski samosilniki sami. **Brian** je dejal v nekem nagovoru na ljudske učitelje: „Prišel je čas, da izrujemo iz src francoskih otrok staro vero, ki je dopolnila svoj namen, ter denemo na nje mesto luč svobodomiselnosti. Čas je, da se oprostimo krščanske ideje. Izgnali smo Kristusa iz armade, mornarice, šol, bolnic, sirotišnic, sodišč, izgnati ga moramo tudi iz države sploh.“ Ta govor navaja ameriški kardinal **Gibbons** v svojem javnem protestu na ameriško svobodoljubno ljudstvo in pravi: „Ko bi si jaz mogel misliti, da ameriško ljudstvo to odobrava (namreč rop cerkvenega imetja, izgon redovnikov, preganjanje duhovnikov na Francoskem), tedaj bi moral umreti brez vere v ameriško ljubezen do pravičnosti, svobode in človečnosti, brez te vere, ki mi je bila tolažba, moč in up v mojem dolgem življenju.“ (Kath. Kirchenzeitung 1907. št. 1.). Vstal je pa proti francoskemu jakobinstvu tudi mož liberalcev, ki sam pravi, da ne pripada nobeni religiozni konfesiji, akademik **Emil Faguet**. V knjigi „L' Anticlericalisme“ (Paris 1906) riše, kako je prišlo vse to, kar se sedaj godi in pravi, da je Francoz „srednje mere“

že davno izgubil vero in je antiklerikalen. Francoz, pravi **Faguet**, je silno lehkomišen in površen. Francoz ne ljubi truda in globokega razmišljanja. Česar ne vidi, tega zanj ni. Kar ljubi, ljubi morda srčno, a le za malo časa. Francoz je silno ničemuren. Religiozna ponižnost mu mrzi. Francoz se vname za vsako novotarstvo; kar je staro, častljivo, to mu ne prija. Francoz je nemoralen ali vsaj hoče imeti tak videz, ker je to na Francoskem interesantno: idealen, čist mladenič je Francozu smešna prikazen, možu prešuštniku raste ugled, starec babjak je nekaj, kar se Francozu laska. Krščanstvo, globoko in resnobno, starodavno in neizpremenljivo, čisto-nravno in polno samozataje je v nasprotju s francosko čudjo, kakor se je razvila pod dolгим vplivom rafiniranega razkošja na dvoru, filozofov **Diderota** in **Volterja**, francoske revolucije itd. Zato je na Francoskem boj proti krščanstvu jako popularen. Še bolj popularen je ta boj buržoaziji, ki se boji socializma ter je vesela, da imajo socialisti še posla drugod. Tako riše Francoz **Faguet** svoje rojake in priznava, da je sedanji boj proti Cerkvi boj proti krščanstvu. Priznava pa tudi, da je ta boj prava nesreča za Francijo. Francija se dela, kakor da lovi slepe miši, in ne vidi nič, kaj se godi okrog nje. Malo-marno je pustila protektorat na vzhodu, odtuji se vedno bolj globokoreligiozno Alzacijo, kmalu bi se bila docela nepripravljena zamotala v boj z Nemčijo.

Seveda, pravi, kje pa imata vojni in mornarični minister čas, ko se morata boriti „proti reakciji in klerikalizmu“! Moralno edinstvo hočejo, pravi Faguet, edinstvo v načelih revolucije 1789, in naj tudi pri tem vse gre po zlú! Ta strast odvrta Francijo od vseh drugih velikih interesov in nalog. Ta strast jo slepi in hromi... (Primeri: Hist. pol. Bl. 1906. 138).

A. U.

Zanimiva sodba o Slovencih. — „Świat Słowiański“ piše (1907 str. 13–14) o Slovencih: „Med Jugoslovani imajo Slovenci največ političnega zmisla; sicer so majhen narod, a bodo še igrali odločilno ulogo... To je skrajno demokratičen narod, obenem pa katoliški še bolj kakor Poljaki. Ako bo poljski ‚ljudski centrum‘ (centrum ludowe) pri novih volitvah pridobil znatno število mandatov -- kakor se splošno pričakuje -- bo našel v slovenskih poslancih najbližje zaveznike... Zahteva narodne avtonomije je edina točka resnega nesoglasja med Poljaki in Slovenci. Poljaki zahtevajo deželno avtonomijo; ideja narodne avtonomije se je po mnenju poljske revije rodila pri Rusinih, ki so najslabši politiki v Avstriji, ta ideja je neplodna in neizvedljiva. Slovenci naj bi skrbeli, da se Kranjska narodno okrepi; potem naj bi nastopili s programom, da se s Kranjsko združijo slovenski okraji sosednjih dežel. Poljaki in Čehi bi tak program podpirali, in Slovenci bi gotovo rajši imeli tako deželno avtonomijo kakor pa fikcijo narodne avtonomije.“

F. G.

Cerkvene razmere v Rusiji. — Kar nanaglo ma so se cerkvene razmere v Rusiji bistveno izpremenile. L. 1905 je bila s tolerantnim ukazom razglašena verska svoboda, prestop h katoliški

cerkvi dovoljen. L. 1906 (17–30 oktobra) je bila priznana verska svoboda večini ruskih sekt, posebno ‚starovercem‘. Moč starovercev, utrjenih po 250-letnem preganjanju, je v nekaterih ozirih še večja kakor moč državne cerkve. Glavna sekta starovercev so „popovci“, ki imajo svojega metropolita v Beli Krynici v Bukovini; „popovci“ so sploh priznani kot najboljši kristjani med Rusi. Zato je posebno zanimivo, kako bodo staroverci vplivali na verske razmere v Rusiji. Razni ruski prijatelji unije so že pred desetletji menili, da bodo staroverci najprej pripravljene za unijo, če se doseže verska svoboda v Rusiji. A to mnenje se najbrže ne bo uresničilo, vsaj v večjem obsegu ne. — Ruska uradna cerkev se pripravlja na cerkveni zbor (sobor), ki se ima letos vršiti. Posebna komisija že dolgo dela priprave za cerkveni zbor. Večina komisije je odločila, da se bode cerkveni zbor sklical na podlagi verske resnice, ki uči, da so škofje zbrani na cerkvenem zboru nezmožljivi. Manjšina komisije (med temi posebno laik Aksakov in duhovnik prof. Světlov) pa ne priznava razločka med škofi, nižjem duhovništvom in verniki. Zastopniki manjšine napadajo večino „pedsoborske“ komisije, očitajo ji „papizem“ itd. Ruska cerkev se nikakor ne bo mogla izogniti treznejšim razpravam o svojem razmerju do rimsko-katoliške cerkve. Dobri poznavanci ruskih verskih razmer trdijo, da bi bil zdaj za vero in cerkev velikega pomena katoliški časopis v ruskem jeziku, a izhajati bi moral v Rusiji.

F. G.

Knez Chlodwig Hohenlohe o jezuitih. — Spomini bivšega nemškega državnega kancelarja kneza Chlodwiga Hohenlohe so pred par meseci, ko so izšli, povsod vzbudili veliko senzacijo. Po naših mislih se njihova trajna vred-

nost da skrčiti na par strani, kjer se nam razodeva duševno obzorje, ki ga imajo diplomatje stare šole, vse drugo je drobiž, intrige in spletke, ki ne razodevajo velikega duhá. Eno se knezu Hohenlohu pač ne da odreči: dar opazovanja, ki ga ima aristokrat, ki je že zgodaj spoznal življenje in družbo. Nekaj pa nas posebno zanima: kako si diplomat – Hohenlohe predstavlja svet in vse višje probleme in kaj ga je vodilo v „kulturnem“ boju proti jezuitom. O tem razpravlja O. Pfüll S. I. v 1. zvezku letošnjih „Stim. aus Mar. Laach.“ Na boj proti jezuitom je kneza Hohenloha, ki je bil po rodu katoličan, posebno gnal znani theolog Döllinger, ki je Hohenlohu sestavil tudi znani govor proti jezuitom v državni zbornici 15. maja, leta 1872. Kako medlo in zmedeno je bilo Hohenlojevo naziranje o božanstvu, o katerem je semtertja zaradi lepšega premišljeval, kaže sledeči odstavek iz njegovih „Spominov“ (citiran v originalu): „Die Allgegenwart, die Allmacht usw. führen zu Unsinn... Der Begriff des persönlichen Gottes darf nicht zu weit gefaßt werden (wie bei Spinoza) warum soll sich nicht, gerade wie sich im Gehirn des Menschen das Selbstbewusstsein bildet, an einer Stelle des Universums ein Selbstbewusstsein bilden, dass zu dem fraglichen Teil des

Universums in demselben Verhältnis steht, wie die menschliche Seele zum Körper? Wir hätten dann eine in ihren Äußerungen beschränkte, der Naturkraft untergeordnete, aber immer noch recht ansehnliche Persönlichkeit.“ Tako se semtertja zrcali svet v duhu vplivnega diplomata. Zelo smešen pa je bil strah mogočnega nemškega državnega kancelarja pred jezuiti. Ta strah je bil pri njem bolnostno razvit, prava fobija, da rabimo tehniški izraz psihiatrije. Domišljeval si je, da imajo jezuitje izdelan cel bojni načrt, kako uničijo nemško državo: da so se združili pod vodstvom nadškofa Ledohovskega s poznanjskimi Poljaki, da vržejo s prestola dinastijo Hohenzollern, da preprečujejo germanizacijo Alzacije, da imajo „nemški jezik za jezik Lutrov in hudičev,“ da so sovražniki vsake narodnosti, da imajo brezmejno moč itd. S tem je Hohenlohe odkril, na kakšnem ničevnem temelju je bil zgrajen ves kulturni boj proti jezuitom. Strah je sovražnik vsake svobode, strah ne ustvarja nič trajnega. Ponosno pravi Pfüll na koncu svoje razprave: „Ponosno in upravičeno lahko zakliče nemška redovna provincija družbe Jezusove svojemu velikemu nasprotniku v grob: Pro nihilo! Za nič si se boril, nič nisi dosegel!“

S.

O. U. Talijski: O socialnoj demokraciji. — To je naslov knjižici, (126 str.), ki je izšla v Dubrovniku iz „dubrovačke hrvatske tiskare“. Nje zgodovina je zanimiva. Lani meseca maja je imel Etbin Kristan, urednik „Rdečega Praporja“, v Dubrovniku tri konference o socialni demokraciji. Na

shod je prišel tudi v. g. Talijski ter prosil besede. Dogovorili so se, da se zbero v „Bondino kazalište“ in tam naj Kristan in Talijski javno pred občinstvom disputirata. Res se je zbralo določeni dan polno občinstva v gledališče. Kristan je prvi govoril. Ko pa je imel odgovoriti Talijski, so nekateri vsekako najeti

delavci zagnali tak hrup in vrišč, da je komisar razpustil shod in z orožništvom izpraznil dvorano. Zato je Talija svoj odgovor napisal, dodal še nekaj študij o socialnem vprašanju in delce dal v javnost. To je postanek te brošure. — V govoru zavrača Talija Kristana ter mu zlasti kaže, kako je drugače govoril na konferenci, drugače na javnem shodu, kjer so bili razni sloji. V dodatku pa pojasnjuje razne napačne misli, ki jih imajo mnogi o socialnem vprašanju. Socialno vprašanje ni samo vprašanje delavstva, marveč je tudi vprašanje agrarno, vprašanje male obrti in trgovstva. Glavni vzrok mu je ekonomski liberalizem. Potem razpravlja, zakaj poljedelstvo propada in kje je rešitev; kako rešiti delavsko vprašanje, kako pomoči mali obrti, kakšna bodi trgovska politika. Tako je lepa knjižica, kratek „manuale“ o socialnem vprašanju.

Š. A.

Die Grundlagen der Seelenstörungen je naslov knjigi Julija Beßmerja S. I., ki je predlanskem izdal precejšnje delo o dušnih boleznih. Ta knjiga je izpopolnitev prve. Obedve se naslanjata vseskozi na moderne nevroin psihopatologe, na Krafft-Ebinga, Kraepelina, Binswangerja, Monakova in druge. Ni je dušne bolezni, katere bi Beßmer na podlagi vseh virov in lastnih študij v značilnih potezah ne opisal. Dragocena pa je druga knjiga o vzrokih dušnih boleznih, kjer Beßmer svoj bogati empirijski material vporablja za natančno sistematično, logično razdelitev vzrokov in dispozicij za dušne bolezni. Glavna razdelitev je sledeča: I. Teil: Die Körperlichen Ursachen der Seelenstörungen. (1. Kap.: Allgemeine Übersicht. 2. Kap.: Erkrankungen des Großhirns und ihre seelischen Folgen I.

3. Kap.: Erkrankungen des Großhirns und ihre seelischen Folgen II. 4. Kap.: Herderscheinungen. 5. Kap.: Psychische Erscheinungen bei diffusen Hirnerkrankungen. 6. Kap.: Funktionelle Symptome und Funktionelle Krankheiten. 7. Kap.: Art der Abhängigkeit psychischer Funktionen vom Organismus und speziell der Hirnrinde.) Temeljito je obdelan zlasti drugi del o duševnih vzrokih psihiških boleznih, ki se posebno kažejo v nevrasteniji in takozvanih fobijah. To navaja pisatelja, da v posebnem odstavku razmotriva razmerje med dušnimi in telesnimi pojavi v živčevju. Pisatelj pride do zaključka, da niti monizem niti skrajni dualizem ne moreta obrazložiti vpliva telesnih faktorjev na dušne in narobe dušnih na telesne. Edino aristotelizem, ki uči, da je duša bistvena forma, entelehija telesa, zamore to vprašanje kolikortoliko razjasniti. Negledé na to, da je Beßmer ogromno empiriško tvarino zbral in podal v koncizni obliki — simptome dušnih boleznih nam podaja na tipičnih vzgledih, ki ne zanimajo zgolj strokovnjaka, ampak tudi umetnika, dušeslovca, pisatelja in druge — negledé na to, se pri Beßmerju kaže, kaj premore duh, izšolan v jasni, trezni sholastiki.

F. T.

Leposlovna knjižnica. II. zvezek: Turgenjev, Stepni kralj Lear. — S. Stepnjak, Hiša ob Volgi. Cena broš. K 1'20, vez. K 2'20, po pošti osem vin. več. Katoliška Bukvarna v Ljubljani.

„Slovenska dijaška zveza“ prosi, da bi ji prijatelji darovali knjig za knjižnico. — Knjige sprejema za dijaško „Zvezo“: dr. A. Ušeničnik v Ljubljani.

Uredniki: Dr. Fr. Grivec, prof. Evg. Jarc, Dr. A. Ušeničnik.

Aleks. Götzl kipar, pozlatar in izdelovatelj oltarjev
Ljubljana, Wolfove ulice št. 1

se priporoča prečistiti duhovščini v izdelovanje vseh v njegovo stroko spadajočih del. Na razpolago so načrti, katere na zahtevo pošlje na ogled. Nadalje se priporoča tudi za vsa v stroko spadajoča popravila, katera izvršuje točno in po najnižjih cenah.

Najboljša zobna voda Seydlin.

Naprod. vseh večjih trgovinah.

Tovarna oljnatih barv, laka
: : : : in firneža : : : :

BRATA EBERL

slikarja napisov, dekoracijska, stavbinska, in pohišvena pleskarja-lakirarja. Mojstra-pleskarja c. kr. državnih in c. kr. priv. južne

- - - - - železnice - - - - -
- - V LJUBLJANI - -

Delavnica: Igriške ulice šte. 6

- - - - - blizu vladne palače. - - - - -

: : : : Prodajalnica in pisarna : : : :

- Miklošičeve ulice šte. 6 -

- - - za frančiškansko cerkvijo. - - -

Telefon št. 154. - - Ustan. 1842.

- Delovanje z električno silo. -

Najsigurnejša
prilika
za štedenje!

Vzajemno podporno
- društvo v Ljubljani -

registrovana zadruga z omejj. poroštvom
Kongresni trg šte. 19

sprejema vsak delavnik od 9.—12. ure
dopolodne hranilne vloge ter jih obrestuje
po 4³/₄ 0/0, to je: daje za 200 K 9 K
50 h na leto. Druge hranilne knjižice
se sprejemajo kot gotov denar, ne da
- bi se njih obrestovanje prekinilo. -
Rentni davek plača hranilnica sama.

Dr. Vinko Gregorič I. r., predsednik. -
Kanonik Janez Sušnik I. r., I. podpredsednik. -
Kanonik Kalan Andrej I. r.,
II. podpredsednik.

Ustanov. pred 100 leti.

∴ Najstarejša ∴
svečarska tvrdka ∴ **Fr. Šupevc**

priporoča velečastiti duhovščini in slavnemu občinstvu zajamčeno pristne čebelno-voščene sveče za cerkev, procesije in pogrebe voščene zvitke itd. izborni méd-pitanec, Ljubljana, Prešernove (Slo-
- nove ulice) 7, (Perlesova hiša) - -

Gregorčičev spomenik.

V Gorici se je sestavil osrednji odbor za Gregorčičev spomenik, ki ima nalogo sprejemati radodarne doneske slov. rodoljubov, s katerih pomočjo naj bi se postavil dostojen spomenik prerano umrlemu pesniku. Načelnik je deželni poslanec in odbornik profesor Ivan Berbuč. Doneske sprejema začasno izvrševalec oporoke rajnega pesnika prof. Josip Ivančič v Gorici (P. Corno 8).

Stavb., umetno in konstr. ključavničarstvo

Josip Weibl

nasled. J. Spreitzer

priporoča sl. občinstvu
in prečast. duhovščini

. svojo izborno
urejeno delavnico

Cene solidnemu delu
.. so dokaj nizke. ..

Specialiteta : Valjični
zastori, železne kon-
strukcije, vod. sesalke,
napeljevanje vodovo-
dov. . Napravlja troš-
kovnike in načrte po
poljubnih risbah v raz-
ličnih slogih ter po-
šilja poštnine prosto.

Vse poprave izvršuje
.. po najnižji ceni. ..

Fr. Čuden, Ljubljana

urar in trgovec, Prešernove ulice

. Največja izbira vsakovrstnih ur .

Ceniki zastonj. Ceniki zastonj.

Iv. Podlesnik ml.

priporoča svojo trgovino

: s klobuki in čevlji :

Ljubljana, Stari trg št. 10.

Velika zaloga

Solidno blago

Zmerne cene

Priznana lična in

: cena izdelava :

Knjigoveznica

Katoliškega tiskovnega

: društva v Ljubljani :

Kopitarjeve ulice št. 2.

Priporoča se v izdelavo

vsakovrstnih knjigove-

ških del. Napisi za dru-

štvene znake se

točno izvršujejo!

L. Mikusch

tovarna solnčnikov in dežnikov
priporoča svojo veliko zalogo

dežnikov in solnčnikov

v Ljubljani, Mestni trg 15.

Prevleke in poprave izvrše se
: dobro in poceni. :

Najnižje tovarn. cene.

Ivan Kregar

pasar in izdelovatelj cerkvenega orodja
in posode, Ljubljana, Poljanska cesta 15,

se priporoča v izdelovanje vsakovrstne cer-
kvene posode in orodja iz zanesljive kovine

po uzorcih ali lastnem načrtu v poljubnem
slogu. Staro posodo popravi in prenovi,

posrebrni in pozlati; v ognju pozlačuje tudi
.: strelvodne osti, vse po najnižji ceni .: